

Որոշեցի Գելենջիք գնալ այդ ամառ: Բժիշկները ծովային բաղնիք էին պատվիրել, այլև ծովային օդ և ափի ավազուտների վրա փովելու անգործություն: Քայքայված ջղերս այդ կերպով միմիայն կարելի էր հանգստացնել:

Լավ էր, գոնե երեք ամիս կարող էի ազատ մնալ այն ճնշիչ մթնոլորտից, ուր ամեն ինչ գնալով՝ զարշելի կեղծություններից և նվաստացնող համակերպություններից էր հյուսվում. ուր չէի՝ ն բավականանում միայն լուռ մնալովս, այլ պահանջում էին գործակցություն՝ նոր սերունդին մղելու համար դեպի գծուծ և ստրկամիտ բթություն, այլև ամեն լավ բանից, նույնիսկ գիտությունի՛ց խորշելու ապականությունը:

Ուսուցիչ էի.— ահա բացատրող բառը: Ուսուցիչ՝ 1905 թվից մի քանի տարի հետո, այն ետադարձ մոայլ ժամանակներում, երբ պայծառ ու ոգևորիչ օրերին հաջորդում էին թանձրացող խավարն ու լռությունը՝ ընդունակ մեղկացնելու ամենքին, ջլատելու ամեն կյանք...

Երբ գնացք նստեցի, սկսեցի զգալի կերպով հանգստանալ: Ջանացի մոռանալ դպրոցը, վատասերվող աշակերտությանը և մանավանդ՝ իմ ընկերներին-ուսուցիչներին, զգվելի այդ խմբին, որ, կարծես, ընտրած ու կազմած լինեք հատկապես ետադարձ շարժման ասպետներից, մոայլ օրերի զարշ որջերից ծնած մարդագայլերից:

Ու մի անգամ ևս սարսուռով մտաբերեցի ամեն ինչ: Հիշեցի բարձրաձայն, հանդուգն կերպով «կրթող» բթամտությունները, ընկերներիս քծնող դիրքը «իշխանության» առաջ, նրանց «ուղղիչ» ստրկական դասերը աշակերտներին...

Պատկերացավ ապա թշվառ գալարվող, ապականիշ բռունցքի տակ մանրացող նոր սերունդը, որ հետզհետե կորցնում էր ամենայն անվեհերություն, ոտքերի տակի կայանն էր դուրս սահում և գնում էր նա գլորվելու դեպի աննպատակության անդունդը:

Վերանորոգվեցին մտքումս թե ի՛մ կրած տանջանքները այդ սոսկումների մեջ և թե՛ այն մի քանի ընկերակիցներիս ու դեռ չփչացած աշակերտների դրությունը, որոնք ամեն ճիգ ի գործ էին դնում ազատ մնալու մշուշից, ազատ՝ ամբեցնող խավարից...

Բայց, այլևս բավական էր, չէ՛ի ուզում այդ ամենը. այժմ պետք էր մտովի՛ն ևս հեռանալ, գնալ այնտեղ՝ այն հեռավոր անձանոթ ափերը, մաքուր օդի մեջ ապրել փոքր-ինչ, պայծառ արևի տակ շնչել և կյանք վարել առանց կեղծությունների, առանց սրտմաշուկ ձևականությունների:

Ա՛հ, այո՛, լավ էր, շա՛տ լավ: Միբո՛ւմ էի ծովը: Վաղուց էր, որ չէի տեսել: Անտառից ու բաց դաշտերից ավելի՝ ծովն էի սիրում:

Հրճվանքով սկսեցի մտածել, որ պիտի ամբողջ ժամերով նստեի ջրի անհուն այն կապուտակ տարածության առաջ, ակնարկս հորիզոնին, ականջս մշտակա, օրորող շշուկին և հոգիս լի խաղաղ անեությունով, թեթևացնող զգացումներով:

Երրորդ օրն առավոտյան տեղ հասա: Միբուն էր Գելենջիքի տեսքը: Սև ծովի խորշերից մեկի շուրթին էր պառկած՝ մացառուտ պուրակների և ցանցառ ծառատունկերի խառնուրդի մեջ:

Ծոցը նման էր խոշոր ափսեի՝ ավելի ճիշտ՝ ասիական սափրիչների կոնքին։ Գլուղը բռնել է նրա վերին մասը։ Մի քանի երկար, կանոնավոր, բայց փոշոտ փողոցներ էին։ Ճերմակ ու պարտիզալից տները, ցանուցրիվ ամեն ուղղությամբ, տաքանում էին պայծառ, ջերմ արևի տակ։

Մի կողքը սահմանավորված էր թավոտ լեռների շղթայով, իսկ հյուսիսային մասը հրվանդանաձև պարզված դեպի ծովը, ետևի կողմից գահավանդներ էր կազմում նրա բաց տարածության վրա։

Հեռվում երևում էին խիտ անտառներ՝ մոտի եղածները մեծ մասամբ փոշոտ ու փլուտ պուրակներ էին՝ տոթագին և անստվեր խորքերով։

Արևալից, ծիծաղախիտ այդ վայրը շատ դուր եկավ ինձ, մանավանդ, երբ շոգենավից նավամատույց իջա և պահ մի կանգ առա դիտելու հրվանդանի տարածուն եզերքները։

Խաղաղ էին ծոցի ջրերը՝ միապաղաղ հայելու հարթությունով՝ տեղ–տեղ միայն հազիվ նշմարելի կնճիռներ էին գոյանում, այլև արևի զգվող ճառագայթների տակ ուստոստում էին բյուրավոր սպիտակ կայծեր։

Ափերի մոտ ջրերի պարբերական շարժումը խլրտոցով լվանում էր ավազը։ Այդ իսկ շփումն էր, որ այնքան հանկուցիչ և ախորժալուր հնչեց ականջիս։

Քաշում էր ինձ այդ ամենը, քաշում էին մանավանդ այն հեռավոր անկյունները, ուր ժայռերի կույտերը հովանի էին սփռում ծովափին, և ուր կարելի էր պարզել ծովի առաջ, ջրի երթուղարձի ողողումները ոտքերիս մոտ ունենալ և շառաչումների ամանակի տակ երազել անվե՛րջ...

Բ

Մենյակ շո՛ւտ գտա։ Ընդհանուր լողարաններից հեռու, անմիջապես ծովափին, կային լավ ամարաստաններ։ Ծաղկավետ պարտեզներով շրջապատված մի տան մեջ տվին ինձ բնակարան և խոստացան ամեն հարմարություն։ Թանկ չէր. վերնահարկ էր, ծովը դիմացս, անտառոտ լեռները դեպի աջ, լողարանի հատկացրած փայտյա խղի՛կ ծոցի մեջ և, որն առավելն էր, խաղաղ ու լուռ տեղ լինելով, կարելի էր անշշուկ հանգստանալ, գիշերները անվրդով քնել։

Երբ տեղավորվել էի, հագուստս փոխել ու լվացվել, իջա ծովափ և գնացի դեպի հեռուները։

Բնակությունները վերջանում էին մի քանի հարյուր քայլ դեպի ձախ։ Այնուհետև կանաչագեղ մարգերն էին և վերջապես փոքրիկ փարոսը, որի աշտարակն ու տնակը կառուցված էին հրվանդանի վերջին ծայրին։

Հասնելով դաշտը, գնացի ծովափին մոտ ու ժայռերի միջով իջա դեպի եզերքը։ Միապաղաղ շերտավորումներով բնական քարաթմբեր էին այդտեղ։ Ժամանակի ընթացքում կտորներ էին կորզվել նրանցից և գլորվելով դեպի ջուրը՝ խութեր գոյացրել։ Նման լերկ գանգերի, ժայռերից մի քանիսն ունեին իրենց շուրջը ծովային ճապաղ բույսեր, որոնք ծփում էին ջրերի հետ և անընդհատ երերումներով՝ նուրբ փրփուր մղում դեպի ավազները։

Այդտեղ նստեցի ես մի խոշոր սալի վրա և մտադրեցի ոչի՛նչ չմտածել, ոչի՛նչ չհոգալ, ոչի՛նչ չզգալ ու, եթե ջրի պարբերական շառաչը նինչ ազդեր՝ քնել ծովի օդը թոքերիս մեջ լիաբերան, դեմքս պայծառ երկնքին և վերևում ճախրող թռչունների ճովողյունների տակ:

Ննջե՛լ... Ահ, այո՛, եթե կարողանա՛յի մի անգամ գոնե քնել կուշտ, անհագորեն՝ եթե մի միակ օր հաջողվեր ինձ լիովին անէանա՛լ քնի մեջ, չվրդովվել հրեշային անրջանքներով, մղձավանջների գոհ չդառնալ, քնել առանց որևէ երազի, առանց ջղային տքնումների...

Թիկն տված մի ժայռի, խոհերս ցանուցրիվ և ոստոստուն, ակնարկս ծփացող ջրի զանգվածին, լիովին անջարժ, և անփութության նվիրած մարմնով ամեն բոլոր պատրաստվում էի քնելու, երբ հանկարծ մի խշրտոց լսեցի գլխիս վերևում, և մեղմությամբ վրաս իջնող թմրությունը անհետացավ վայրկենապես:

Սաստիկ գայրացած ու ջղայնացած շտկվեցի՝ տեսնելու համար, թե ի՛նչն էր այն գարշելի պատճառը, որ մի անգամ ևս վրդովում էր հանգիստս և, ինչպես միշտ, քնելու մոտ եղած ետին բոլբոլն գալիս էր տքնության մեջ նետելու ինձ:

Մի աղջիկ էր այն: Մոխրագույն պարզ շրջագեստ և բաց վարդագույն բաճկոն հագած մի կին, որ ձեռքին հաստ գիրք ուներ, իսկ գլխի վրա ծածանում էր երկու ծայրերը բաց թողած մետաքսյա նուրբ շալը:

Իջնում էր արահետով: Արահետ, որ հեռվից էր պարզվում դեպի այդ կողմը:

Ուղղվելուն պես՝ երկուսիս ակնարկները հանդիպեցին միմյանց:

Աղջիկը կանգ առավ վարանած: Չէր կարծում պատահել այդտեղ մեկին: Երևի կարդալու էր գալիս՝ իր մենավոր անկյունն էր, որ պատահմամբ բռնել էի ես:

Միբուն աղջիկ էր: Շեկ, կապուտաչյա և ոսկեգույն մազերի գողտրիկ սանրվածքով: Կամ ոռու պիտի լիներ և կամ ավելի շուտով՝ գերմանուհի: Չնայելով սիրունությանը, դեմքի վրա կար ինչոր տխուր, մռայլ ստվեր: Ժպիտի ո՛չ մի նշույլ, ոչ էլ ծիծաղկոտության բնորոշ խորշումներ: Ընդհակառակն, ճակատի տակ, հոնքերի միջոցը ակոսված էր երկու ուղղահայաց խոր գծերով, որոնք դեմքին տալիս էին խորհողի և գննողի կերպարանք:

Շատ մոտ չէր, և այդքանը հազիվ կարողացա տեսնել մի ակնարկով. մանավանդ որ աղջիկը երբ տեսավ ինձ, պահ մի վարանած կանգ առավ, հետո դարձավ և հանդարտ ու վես քայլերով, առանց ետ նայելու՝ գնաց:

Գնաց, հասավ վեր, քայլեց նույն ծանր շարժումներով ավելի հեռու, և քիչ հետո շրջագեստի վերջին ծայրն էլ ջնջվեց բարձրության վրայից:

Քունս փախել էր այլևս: Ճշմարիտ է, բուռն գայրույթս և քնել չկարողանալու սովորական ջղայնությունս շա՛տ ավելի մեղմացել էին, որովհետև, որքան չլիներ՝ պատճառը մի օրիորդ էր, մի սիրուն կին, սակայն այլևս չկարողացա վայելել *dolce far nite*¹, որին այնքան անձկությամբ ձգտել էի:

Փորձեցի փոքր-ինչ էլ մնալ անշարժ, աչքերս փակել, նորից ծովի շշուկին ականջ դնել, նրանով օրորվել, մոռացության մեջ ընկղմվել... բայց անկարելի եղավ: Աչքերս ակամա բաց արի և դեպի վեր, տարօրինակ աղջկա անհետացած բարձրությանը ուղղեցի: Միտքս էլ այն կողմն էր գնում: Ու պատկերացնում էի երևույթը:

¹ Կյանքի հոգսերից մեկուսանալու (բառացի՝ ոչինչ չանելու) հաճույքը (խտալ.):

Հիրավի, ի՞նչ էր այն, ո՞վ էր: Ինչո՞ւ արդյոք այնքան տարորեն թվաց ինձ նրա երևույթը. հանկարծականություն՝ ունն էր պատճառը, թե՞ արդարև, աղջկա դեմքի ու շարժվածքների վրա կա՛ր նորանշան բան:

Վայելուչ ու շքեղ հասակով, վես քայլվածքով կին էր, ամեն ինչ համաչափ՝ դեմքի վրա, հագուստը անպաճույճ, բայց գրեթե օդային, թևերը բաց, ճերմակ ու գիրգ... Դե՛ մքն էր, աչքերն ու ճակատն էին տպավորիչ. տմույն ճակատ՝ երկու խոր ակոսների վրա հենած կարծես, իսկ կապույտ աչքերը ծովի նման անծայրածիր և խո՛ր...

Արդյոք մոտակա ամառանոցի բնակի՞չ էր, թե՞ գուցե մի ջլախտավոր ինձ նման, որ մենություն ու հանգստություն էր որոնում ժայռերի խոռոչների տակ...

Չնայե՛լ արդյոք, թե որտեղ գնաց:

Իջա ժայռից ավազների վրա, մինչև իսկ մի քայլ արի վեր ելնելու համար: Բայց այդտեղ կանգ առա և ամոթ զգացի: Ուրեմն ահա, հետապնդելու էի գնում մի անծանոթ կնոջ. ճիշտ ինչպես սովորական կնախնդիր. նրանցից, որոնք ո՛չ մի շրջագգեստ բաց չեն թողնում առանց հետապնդման:

Ո՛չ, փոքր ի շատե լուրջ մարդը այդպես չէր անի: Պետք էր սպասել: Ամառանոցը մեծ չէր, հանդիպել միշտ կարելի էր նրան ծովափնյա զբոսավայրերում, լողարանների առաջ, փողոցների մեջ և կամ մանավանդ նավամատույցի վրա, ուր խոնվում են ամառանոց եկողները՝ ամեն շոգենավ գալու ժամանակ:

Զբարձրացա: Մինչև իսկ մտածեցի այնպես անել, որ չհանդիպեի նրան գոնե մինչև մի քանի ժամ:

Այդ էր պատճառը, որ երբ կամեցա տեղս փոխել, ուղղակի վեր չբարձրացա այդ կողմից, այլ ջանացի եզերքներով անցնել շատ հեռու:

Մեղմված ժայռերին, քսքրտվելով կավոտ շերտերին, ուստնելով ի ութնիխութ, գնացի հեռու և առաջին դեմ ելած արահետից ելա՝ վեր հասնելու համար:

Հաշվովս՝ փարոսին մոտ պիտի լինեի: Պահապանի շավիղը կարծեցի. բավական դժվար, տեղ-տեղ մագլցելով ելնելու շավիղ, որ շորերս աղտոտեց, ճակատս քրտինքով ծածկեց:

Վերջապես, հասա վերջին ապառաժին, պտույտ գործեցի նրա շուրջը և մի վայրկյան նստեցի հանգստանալու:

Բայց հազիվ ոտքս դրել տափարակի վրա, ուղղվում էի և շունչ առնում, որ դեմառդեմ եկա դարձյալ նույն աղջկան և շփոթված կանգ առա:

— Ա՛,— թեթև շարժում գործեց աղջիկը:

— Ներեցեք... — կմկմացի ես:

Երկուսս էլ նայեցինք միմյանց ու անցանք:

Ակնարկս խոնարհեցրել էի աղջկա հայացքի առաջ և զգացել, որ զայրույթից գունատվում էի:

Զայրանում էի այդպիսի հիմար գուգադիպության վրա: Հիմա ի՞նչ պիտի մտածեր աղջիկը, չե՞ որ կարող էր կարծել, թե հետապնդում են իրեն և այն էլ ոչ թե համարձակ, այլ զաղտագողի կերպով:

Վատ զգացմունքով լցված շտապեցի. հեռանալ այդտեղից և գնալ դեպի տուն: Ո՛չ, այլևս հրվանդանի այդ կողմերում չարժեք մենավոր անկյուն ունենալու մասին մտածել: Հարկավոր էր մյուս ամիս անցնել, դեպի բաց ծովը: Գոնե չէի հանդիպի միառժամանակ այդ աղջկան: Փողոցում կամ մի տեղ էլ եթե հանդիպեի, վճռում էի խուսափել նրանից, վրան չնայել, ապացուցել, որ ամենևին էլ չէի հետապնդում, չէի հետաքրքրվում նրանով, և որ եղածը հիմար զուգադիպության խաղեր էին միայն...

Բայց ո՛ր աստիճան գունա՛տ էր այդ աղջիկը մոտից: Գունա՛տ: Ո՛չ, ավելի շուտով դեղնագույն էր, ինչպես նորահաս ծիրան՝ կարմիր շերտերի ցայտումներով այտերի վրա: Աչքերը, ապա այն խոր, երագուն աչքե՛րը, որոնք կարծես անդրաշխարհային բաներ էին որոնում տարածության մեջ և որոնք այլանդակորեն հակասում էին իրենց շրջանակավորող տխուր, օ՛հ, խի՛ստ տխուր կնճիռներին...

Ո՛չ, այդպես չէր, լավ չէի տեսել դեռ. այն դեմքերից չէր, որ մի հայացքով կարելի լինեի ըմբռնել, բայց այն դեմքերից էր, որոնց կամենում ես դարձյալ հանդիպել, դարձյալ տեսնել, գննել, հասկանալ... և սակայն միշտ դեռ չե՛ս հասկանում, կատարելապես չես գննել...

Գ

Երբ տուն հասա, կեսօրվա մոտ էր: Տանտիկինը պարտեզում մի ծառի հովանու տակ թիկնաթոռի մեջ ընկղմված՝ կարդում էր: Սուրճի պատրաստություն կար առջևի մեծ սեղանի վրա:

Տեսնելով ինձ, մոտ հրավիրեց, աթոռ հրամցրեց և սուրճ առաջարկեց:

— Ճաշը ուշ կլինի,— ասաց նա,— եթե անոթի եք, կերեք նաև կարագ և պանիր:

Կերա իհարկե: Խոսեցնել սկսեց: Հարցրեց ամեն ինչ: Շատ ցավեց՝ լսելով հիվանդությանս մասին: Խոստացավ ամեն հնարք գործ դնել, որ խաղաղ կյանք ունենայի և գիշերները անվրդով քնելու հարմարություն:

— Ձեզ վերևում դրացի չունեք,— ավելացրեց սուրճ լցնելով,— ներքևի՛ց միայն կարող եք աղմուկ ունենալ, այն էլ երբե՛ք գիշերները: Սենյակներից մեկը որդիս է զբաղեցրել, մյուսը իմն է ու աղջկանս, երրորդը տվել ենք երկու ուսանողների: Դրանք ամենքն էլ, աղջիկս թեև ո՛չ այնքան, զվարթ երիտասարդներ են. սիրում են երգել, պարել, կանչել շատ աղմկել և... անհամության չափ էլ սիրաբանել զրացի աղջիկների հետ... ջահելություն է. անխուսափելի պահանջներ են դրանք... Դուք մի թե չեք սիրում այդ ամենը:

— Որո՞նք,— հարցրի ես ժպիտով...— սիրաբանե՞լն ու աղմկե՞լը:

— Երկուսն է՛լ. երգե՛լ էլ, պարել էլ:

— Ո՛չ մեկն էլ դժբախտաբար չգիտեմ: Կուզեի սովորել. գուցե հենց կազդուրվելու ամենալավ միջոցները լինեն դրանք:

— Շատ կարելի է. ջղերը հանգստացնելու ամենալավ միջոցն է՝ լինել անհոգ, վարժվել անհոգության:

Եվ այնուհետև ես սկսեցի հետաքրքրվել, թե ո՞վ էր այդ սոսկալի կերպով նիհար, կմախքի նմանվող տիկինը, որ կարծես կովկասցի լինեի և ո՛չ ռուս:

Երևաց, որ Նովոռոսիյսկ բնակվող, իսկական մալոռուս էր, բավական մեծ կարողության տեր. ժառանգել էր ամուսնուց: Ամեն տարի այդտեղ էին գալիս: Իրենցն էր տունը: Որդին շուտով պիտի իրավաբանական ուսումը ավարտեր, իսկ աղջիկը սեպտեմբերին մտնելու էր բժշկականության բարձրագույն դպրոցը՝ Պետերբուրգ: Ունեին կալվածներ, որոնց կառավարում էր ինքը՝ տիկինը:

Ուսանողները Մոսկվայից էին. մեկը իսկական ռուս էր, մյուսը՝ էստոնացի: Մի թե էստոնացու երբեք չէի հանդիպել: Հետաքրքիր մարդիկ են. շատ հայրենասեր—նեղ հայրենասեր մինչև իսկ. բայց լուրջ և երագող մարդիկ: Լուրջ և երագող, այո՛: Դժվար է այդ երկու հատկությունները միացած տեսնել, բայց այդ էստոնացին այդպես էր:

Այդ բոլորը տանտիկինս պատմեց շնչարգել ընդմիջումներով. տկար էր խեղճը: Հետո, երբ վերջացրեց, իր մասին, սկսեց ինձ հարցուփորձել:

— Իսկ դուք,— հարցրեց նա,— ինչպե՞ս եք գտնում Գելենջիքը, դո՞ւր է գալիս ձեզ... Ասացի՞ք, որ ուսուցիչ եք... Ներեցե՛ք, ինչպե՞ս է ձեր անունը... Երվա՞նդ... Հենց այդպե՞ս՝ պարոն Երվանդ. մի թե ձեզնում միայն անունն են տալիս... Այո, պարոն Երվանդ, հասկանալի է ինձ շատ լավ, թե ինչո՞ւ դուք ջղային հիվանդություն եք ստացել... Օ՛հ. ուսուցիչ լինել այսպես օրերո՞ւմ... մեկ օր չէի կամենա...

Ու դարձյալ ինքը սկսեց խոսել: Պատմեց, թե իր մի ծանոթը, վաղուցվա մի ծանոթ, որ ջահել ժամանակ նրա ձեռքն էր խնդրել, բայց ծնողներից մերժվել էր, այդ մարդը ուսուցիչ էր Թիֆլիսի մի գիմնազիայում: Սոսկալի բան էր լինել ուսուցիչ գիմնազիայում,— այո, այն էլ տեղացի տղաներով լի գիմնազիա:

— Ուսուցիչ եմ հենց այդպիսի մի գիմնազիայում,— ասացի ես դեմքս կնճռելով,— ծանոթ եմ եղածների հետ:

Տանտիկինս ավելի ուրախացավ կարծես և սկսեց պատմել տեղացի աշակերտների մասին:— Հարբա՛ծ գալ դասի, խորոված շինել դասրասանում, օդի՛ խմել... Օ՛հ, ո՛չ դաս սովորել էր մնացել այլևս, ո՛չ պատկառանք, ո՛չ վախ և ո՛չ էլ իշխանության առաջ «դողալ»... Սրիկանե՛ր, ուղղակի սրիկաներ էին դարձել նրանք. մտրակել էր հարկավոր, բանտ նստեցնել... բայց ինչ արած, ժամանակները այդպես էին. ջղային տարիներ էին, տակնուվրայության, անիշխանության շրջան էր...

Զգացի, որ արյունը գլխիս էր խփում, որ ջղային դրության մեջ էի ընկնում դարձյալ, որովհետև նորից հիշեցնում էին ինձ այն ամենը, ինչից ես փախել էի այնքան հրճվանքով և ինչի մասին այդտեղ լսելն անգամ չէի ցանկանա:

Բայց Աննա Վասիլևնան—այդպես էր տանտիկնոջս անունը—մտադիր էր դեռ շատ բան ասել. ցաված տեղ ուներ, շատ բաներ էր տեսել աչքովը, շատ նեղություններ էր քաշել «անիշխանական» դրությունից, նյութական վնասներ էր կրել...

Բարեբախտություն էր ինձ համար, որ այդ միջոցին պարտեզի դռնից ներս խուժող քրքիջն ու աղմուկը եկան վերջ դնելու տանտիկնոջս ողբերին:

— Ահա՛, ահա. ահա վերջապես մեր չարաճճիները,— ընդհատեց իր գանգատները Աննա Վասիլևնան և նայեց այն կողմը,— կծանոթացնեմ, և պիտի տեսնեք, որ ձեզ ևս պիտի վարակեն իրենց զվարթությունով:

Դռնից պարտեզ մտնողները երեք օրիորդներ էին և երկու պարոն: Պակասում էր մի պարոն, ավելացել էին երկու օրիորդներ:

Աղմկալից մուտքը շարունակություն չունեցավ սակայն:

Դեպի մեզ պարզվող ծառուղու սկզբում դադարեցին ծիծաղները: Օրիորդները, որ առջևից վազում էին, կանգ առան քրտինքները սրբելու: Երկու պարոնները ծղոտե գլխարկները հանեցին և ժպտուն՝ նրանցով հովհարել սկսեցին թե՛ իրենց և թե՛ աղջիկների կարմրած դեմքերը:

Եվ այդպես լուռ՝ քիչ հետո գնացին դեպի սուրճի սեղանը: Ուսուցիչը ոտքի ելավ: Աննա Վասիլևնան ծանոթացրեց ամենքիս: Օրիորդներից մեծը—սևահեր մի աղջիկ, տանտիկնոջն էր. մյուս երկուսը՝ մանկահասակ և թխվիկ շեկեր, դրացի ամառանոցից էին:

Պարոններն ուսանողներն էին: Էստոնացին և ռուսը: Տանտիկնոջ որդին չկար հետները:

— Իսկ ո՞ր է Մերյոժան,— հարցրեց մայրը:

— Թողինք ծովափի վրա,— խոսեց շեկերից մեկը,— Ադելաիդա Իվանովնան տանը չէր. ասացին, որ գնացել է ծովափ. մենք Մերյոժային հրամայեցինք, որ մինչև Ադդային չգտնի, իրավունք չունենա մեր աչքին երևալ:

Ու ծիծաղեցին՝ աչքերը քթթելով:

— Օ՛խ իմ խելոք աղջիկներ,— գլուխն օրորեց տանտիկինը,— կարծել եք պատժել Մերյոժային, բայց հե՛ նց իր ուզած գործին եք դրել:

— Է՛հ, մայրիկ,— ասաց աղջիկը,— ո՞վ չգիտե այդ. Մերյոժան չի էլ ծածկում. մանավանդ այստեղ:

— Միա՞յն այստեղ,— խոսեց մայրը.— դուք՝ հիմիկվան ջահելներդ նույնն եք ամեն տեղ, ամեն ժամանակ. այլևս ոչ մի պատկառանք, ոչ մի շրջահայացություն...

Հետո, երբ օրիորդները ուսանողների՝ ներսից բերած աթոռների և իրենք՝ ուսանողներն էլ գետնի վրա տեղ էին բռնել, Աննա Վասիլևնան դարձավ ինձ և ավելացրեց.

— Կնախնդրությունը այժմ ամենանորելուկ բանն է. եթե չգիտեք, դուք էլ իմացեք այդ, պարոն ուսուցիչ... ջահելների պչրանքն ու պարծանքն է այն. ամոթ է կնախնդիր չլինել, ասպետություն չգիտենալ, չունենալ մի քանի հատ «համակրություն»-ներ, որոնց բարձրաձայն նվիրում են այնպիսի սիրալիր խոսքեր, որ եթե մենք լսեինք մեր ժամանակներում, ամոթից գետինը կմտնեինք, այո՛... Չէ, չափազանց ազատամիտ է մեր այժմյան ոսկի երիտասարդությունը...

Եվ ելավ մեկնելու: Երբ աթոռը հեռու էր դրել ու պատրաստվում էր գնալու, ցույց տալով ինձ, ասաց...

— Խնդրեմ պատվել ու սիրել մեր նոր հյուրին, պարոններ. կովկասցի հայ է, ուսուցիչ... Ճաշը, տղայք, ժամը ճիշտ 2—ին. հետո ով ցանկա՝ պտույտ դեպի Կանաչ հրվանդանը՝ Մարթայի կառքով:

— Այն տգեղ կին կառապանը,— ասաց ռուս ուսանողը:

— Որ անգլիացու է նման իր՝ տղամարդու հագուստով և ժոկեյի գլխարկով,— ավելացրեց էստոնացին:

— Այո՛,— ասաց տանտիկինը, հետո ողջունեց և հեռացավ: Նրա գնալուց հետո պահ մի խոսակցությունը դարձավ կին-կառապանի վրա: Ապա տանտիկնոջ աղջիկը, որ ուշադրությամբ գնում էր ինձ, հարցրեց իմ որտեղացի լինելը, հիվանդությանս մասին տեղեկացավ և այլն:

Այնուհետև պահ մի ամենքն էլ հետաքրքրվեցին Կովկասի այն հեռավոր մասով: Էստոնացին ուզեց իմանալ հայերի մեջ տիրող ոգու մասին. թե արդյոք ետադարձ շարժումը զո՞րեղ հետևանքներ էր արտահայտում, իշխանությունները ավելի՞ խիստ էին, իսկ սպանությունները, թալաններ ու հափշտակություններ՞ը... Ճշմարի՞տ էր, օրինակ, որ Թիֆլիսի մեջն անգամ օր չէր անցնի առանց մի քանի հափշտակությունների կամ սպանությունների:

— Ասում են, որ մարդ մորթելը կամ հավ մորթելը միևնույնն է Կովկասում,— ասաց շեկ օրիորդներից մեկը,— օ՛հ, ի՛նչ սոսկալի կյանք է ձեր կյանքը:

Ռուս ուսանողը ավելի խո՞րը մտավ և տեղեկություն ուզեց ունենալ ինտելիգենցիայի մասին: Արդյոք իմ հայրենիքո՞ւմ էլ մարդիկ, մանավանդ մտավորականները, հուսաբեկված ու հոգով տկարացած՝ կամ չնչինություններով բավականանալու չափ ընկել են և կամ ոտի տակի հողը կորցրած՝ իրենց քայլերը դեպի ճահիճներն են ուղղում և տիղմը իբր կայան ընդունելու վարժվում... Արդյոք այնտե՞ղ էլ, ինչպես երկրի ամեն կողմերը, դպրոցները, ապագա սերունդը կաղապարող այդ հիմնարկությունները, սկսում են խավարի և իմաստակության իշխանությունը վերականգնել, ուսուցիչներն էլ ժամանակի ետադիմությանը հլու հպատակ, իսկույն հարմարվելով՝ որպես կամակատար դռնապանը իր աղային, դարձել են զարհուրելի արարածներ, «ավելի թունդ կաթոլիկներ, քան նույն ինքը պապը»...

Օրիորդները թեև խմում էին այդ խոսակցության ընթացքում, բայց և երբեմն դեպի իրար ականջը կռացած՝ որևէ խոսք էին ասում և ծիծաղում: Տանտիրոջ աղջիկը, կանգնած սեղանի մոտ, լրջությամբ ականջ էր դնում՝ հեզնող ժպիտը դեմքին: Բայց երբ ուսանողը իր խոսքերով հիացած ու ինքն իրեն մտրակելով սկսեց ավելի հեռու արշավել— դպրոցներից է՛լ հեռու, օրիորդը նայեց և ասաց նրան ձանձրացող շեշտով.

— Դադա՛ր առեք, Վալերիան Գրիգորևիչ, դադա՛ր առեք, ի սեր ասածո: Մի՛ մոռանաք, որ 1905 թվականը մնաց չորս տարով ետ, որ ձեզ լսողները, ավա դ, այդ ամենը շատ լավ գիտեն արդեն և զգվել են, մեծապե՛ս զգվել ամեն հիշատակությունից՝ ախտի, գծուծությունների, խավարի և խուլիզանությունների մասին... Մեկ ձեր շուրջը նայեք... ծաղի՛կ արև՛, ծո՛վ. արտույտները ահա վերևում ճախրում են և երգում, անտառում հանկուցիչ ստվերներն են մեզ կանչում, մեր չորս կողմը լի է դարայներով, ձեզ մոտ նստել է խաղ, ծիծաղ, երգ և միմիայն սեր, միա՛յն սեր որոնող երիտասարդություն, և դուք հնադարյան մղձավանջնե՛ր եք պատկերացնում մեր առաջ... թողե՛ք, թողե՛ք այդ ամենը. ետ մի՛ նայեք, այլ միշտ առաջ: Մի՛ տխրեք, այլ ծիծաղեք միայն. ապա թե ոչ՝ աշխա՛րհը կծիծաղի ձեզ վրա: Ապրենք, մի՛ միայն ապրենք ու կյանքը վայելենք. ուրիշ ոչի՛նչ, ո՛չինչ...

Ու ջղայնորեն ծիծաղեց. ծիծաղ, որ ծաղրի էր նման, քան խնդության և ուրախության:

Զգացի այդ, զգացի նաև աղջկա ձայնի դառն շեշտը և առանձնապես սկսեցի գննել նրան:

— Օ՛հ, այո՛,— հաստատեց իր ընկերուհու ասածը շեկ օրիորդներից մեկը,— կյանքը շա՛տ կարճ է՝ տխրելու համար: Չարժե տխրել, հոգալ, մտածել... Ապրենք, խնդանք, երգենք ու վազվզենք, ա՛յդ է լավը...

Ռուս ուսանողը, որ իր ոգևորության ճեպընթացությունից ետ մղված՝ հանկարծակիի էր եկել, քիչ շվարած սրան-նրան նայեց խղճալի դեմքով, հետո ժպտաց, ձեռքը թափահարեց և գոչեց.

— Եվ իսկապե՛ս... Գրողի՛ն թող երթա այդ ամենը. խաղանք, պարենք ու սիրենք... Կեցցե՛ կյանքը.

— Ահա այդպես,— քրքջաց տանտիկնոջ աղջիկը.— դա ավելի է սագում ձեզ ամենքիդ, այժմյան երիտասարդության... թողե՛ք ոխակությունը. այժմյան վարդերը (և նա ցույց տվավ երկու օրիորդներին) նոր ձևի դայլայլներ ու երգեր են ուզում... ուրախ, կենսաբո՛ւյր մոտիվներ և ոչ թե ողբեր ու վայնասուններ...

— Ա՛յ թե սոխակ... նման է, ինչպե՛ս չէ,— ծիծաղեց օրիորդներից մեկը,— ավելի հնդկահավի էր նման Վալերիան Գրիգորևիչը, երբ խոսում էր... Գրողի՛ն թող երթան ճառախոս հնդկահավերը...

Եվ սկսեցին կատակներ. տափակ, երբեմն էլ համով սրախոսությունները ծայր առան. քրքիջ, կանչ, ուրախ աղաղակ՝ գնալով աճեցին: Հետո, երբ նախաճաշը վերջացրել էին, օրիորդներից մեկը վազեց դեպի պարտեզի խորքը, ռուս ուսանողը հետապնդեց նրան. էստոնացին էլ երկրորդի հետ իջան դեպի հափրուկների ածուն, և ես ու տանտիկնոջս աղջիկը դիպվածաբար այդպես մնացինք մենակ, նստած սեղանի առաջ:

Լիզա էին կոչել աղջկան, չէի մոռացել այդ: Բայց միայն «օրիորդ Լիզա» ասելը քաղաքավարի չէր լինի ռուսների տեսակետով. հոր անունը պետք էր իմանալ:

Ահա ա՛յդ միտքս եկավ առաջին բռպեին, երբ մենակ մնացինք: Հետո շփոթություն եկավ վրաս. սովոր չէի՝ այդպիսի դիպվածական ու հանկարծական միայնության՝ սիրուն օրիորդների հետ. մանավանդ որ Լիզան չէր խոսում, ի՛մ էլ խոսելիքս չէր գալիս, ուղղակի՝ բերանս չէր բացվում, թեև դարձյալ մտածեցի հարցնել նրա հոր անունը: Հարցնե՛լ արդյոք. այդպե՛ս սկսել խոսակցությունը: Գոռեհի՛կ բան. ո՛չ միայն գոռեհիկ, այլև տափակ, անհամ: Նստել էի այդքան ժամանակ և շնորհք էլ չունեի մի բան խոսելու...

Զարմանալի՝ գրավիչ աղջիկ էր, այո՛. նոր էի միայն նկատում և նո՛ր, ավելի մանրամասնորեն գննում: Գրավիչ և հմայող նույնիսկ: Թեև մարմնով նիհար էր երևում, դեմքն ու ձեռքերը գիրգ էին, ճերմակ. խնամքով սանրվածք մազերի, ճոխ մազերի. սևահեր էր, խոշոր, տրոփալից և քաշող աչքերով: Հոնքերը խիտ. գրեթե արմատներով միմյանց էին կաշռում: Մրահոն էր. մի գեղեցկուհի, որ ավելի կնո՛ջ էր նման, քան օրիորդի. թե՛ մարմինն էր զարգացած և թե՛ կուրծքը. ապա շրթունքնե՛ր ըր.— ուղղակի զարմանալի էին այդ բռպեին, բոլո՛ր, որպես նոր բացվող վարդ, այլև լիքը, դողդոջան՝ կարծես համբույրներ էին պահանջում...

Այլևս մոռացած, որ պետք էր խոսել, որ անհաճ բան էր մնալը— ամբողջովին կլանված մնացի իմ գննողությունով, կլանված ու այնքան հմայված, որ հուզմունքից ու ցանկությունից սկսեցի դողալ:

Բայց այդ բոլորը մի բռպե տևեց: Ուժ տվի ինձ, ամփոփեցի ինքզինքս, վայրկենական ինքնամոռացությունից հաջողվեց ազատվել և շտապեցի խզել լռությունը:

— Ներեցեք, օրիորդ,— խոսեցի քիչ դողդոջ ձայնով,— կարելի՞ է իմանալ ձեր հոր անունը:

Լիզան ցնցվեց և ինձ նայեց հարցական զարմանքով: Չըմբռնեց հարցմունքիս պատճառը:

— Հարցնում եմ,— շարունակեցի ես՝ արդեն ինքս ինձ գտած և ավելի հանդարտ ձայնով,— որովհետև չգիտեմ ինչպես կոչել ձեզ. մեզ մոտ անունն են տալիս:

Լիզան վերստացավ իր հայացքը և գրավիչ մի ժպիտ դեմքին՝ ասաց.

— Միննույնն է. կոչեք այնպես, ինչպես ձեզ մոտ ընդունված է: Մակայն հորս անունը Նիկոլայ է:

— Այդպես ավելի լավ է: Ներեցեք, Ելիզավետա Նիկոլաննա, բայց ինձ թվում է, որ դո՛ւք էլ պիտի վազեիք այդ մյուս օրիորդի նման և կամ ծաղիկների մոտ իջնեիք՝ այս երկրորդի պես:

— Այդպե՞ս... ինչո՞ւ անպատճառ:

— Որովհետև ինքներդ խրատում եք ուրիշի, ուրեմն և ամենից առաջ դո՛ւք պիտի գործադրեք. մինչ դուք, ահա, մնացել եք մենակ և նստած այստեղ:

— Է՛հ, ի՞նչ արած,— չարաճճի ժպիտով ինձ նայեց Լիզան,— միշտ չի՛ հաջողվում զույգ կազմելը, ես «կենտ» եմ այստեղ: Բայց եթե ախորժակ ունեք վազելու համար իմ զույգը դառնալու...

— Օ՛հ, ո՛չ վազելու համար առայժմ... Բայց ուրախությամբ ձեզ ասպետություն կանեմ, եթե արդեն չունեք ուրիշը:

— Երևում է, որ Կովկասից եք գալիս,— ծիծաղեց աղջիկը,— մեզ մոտ բազմասպետությունը պարծենալու նորույթն է. որքան շատ ասպետ, այնքան մեծ պարծանք:

Ու դարձյա՛լ քրքջաց իր այն ծիծաղով, որ ծաղրի էր նման, և դառնության շեշտ էլ կար մեջը:

— Բայց,— ավելացրեց նա,— նորությունների սիրահար չե՛մ ես. չե՛մ էլ սիրում, որ իմ ասպետը շատ տիրուհի ունենա... գոնե ինձ հայտնի:

— Խանդոտ եք:

— Այո՛, խանդոտ: Չե՞ք տեսնում հոնքերիս ձևը,— ծիծաղեց Լիզան.— ինձ ասել են, որ խանդոտները ա՛յդպես հոնքեր են ունենում:

— Եվ որովհետև ձեր հոնքերը այդպես է,— կատակեցի ես,— ուրեմն և դուք պարտք եք համարում խանդոտ լինել:

Ծիծաղեց՝ գգվող ակնարկը վրաս, ոտքի ելավ և ասաց.

— Կատակում եք. այդ լավ է. կարծեցի թե մռայլ ու տխուր մարդ եք. ճի՛շտ ուսուցիչ՝ անշնորհք և անճաշակ... Բայց ո՛չ... երբ ասպետի պետք ունենամ...

— Ամե՛ն բոպե,— ասացի ես:

— Ո՛չ այժմ,— ժպտաց նա: Հետո հավաքեց բաժակները, գլխով նշան արավ, որ պիտի տուն տանի ու վերադառնա և հեռացավ վայելուչ քայլվածքով: Բայց զարմանալի բան. հե՛նց որ մի քանի քայլ գնացել էր, չգիտեմ ինչո՞ւ, մտապատկերների որպիսի՝ անըմբռնելի հաջորդումների շնորհիվ, թվաց, թե նա տանտիրուհուս աղջիկը չէր, այլ առավոտվան, ծովափում տեսածս օրիորդը:

Զգայախաբության ենթակա չե՛մ եղել ես, բայց այդ ընդհանրությունները, երբ նայում էի հեռացող Լիզայի ետևից, մի ամբողջ վայրկյան կատարելապես այն աղջիկը երևաց ինձ. նույն գորշ շրջագգեստն ու բաց վարդագույն բաճկոնը: Նույն վես քայլվածքը և ուղղաձիգ բռնվածքը:

Համոզվածի պես էի նույնիսկ, որ եթե դառնար դեպի իմ կողմը, անշուշտ պիտի վրաս հառեր իր խորունկ, կապույտ աչքերը, սառեցնող, ակնարկ խոնարհեցնող հայացքը:

Ու անախորժ զգացմունքով համակված, զգայախաբության պատրանքից ազատվելու դիտումով ուժ տվի ինձ և ակնարկս դարձրի դեպի հափրուկի ածուն: Էստոնացին և շեկ աղջիկը այժմ ավելի կռացած դեպի միմյանց, նստել էին թումբի վրա և քչփչում: Ռուս ուսանողն էլ երկրորդ օրիորդի հետ հասել էին պարտեզի հեռավոր կողմերը, ուր թփուտներն էին և ունեին անցողակի համբույրներ քաղելու հարմար խորշեր:

Գիտեի՛ն այդ երիտասարդները վայելել կյանքը լիաբուռն, ամեն քայլում: Գիտեի՛ն առնել բնությունից՝ ինչ կարելի էր՝ ծաղկի բուրմունքը, օդի անուշությունը, արևի ժպիտը, այլև ապրելու այն մեծ, վսեմ հրճվանքը, որ սիրո համբույրների տակ է փթթում, բացվում և գիտե արհամարհոտ վեսությամբ քայլել փշերի վրայով, եթե նույնիսկ արյունոտվի...

Օգտվում էին վայրկյանով: Հիրավի՛ զվարճանում էին ու ծիծաղում աշխարհի վրա, ապա թե ոչ՝ աշխարհը կծիծաղեր նրանց վրա...

Ելա նստածս տեղից, շուրջս նայեցի և ափսոսացի, որ չէի կարողացել գրավել Լիզային ու մոտս պահել, մի երրորդ գույգ էլ ե՛ս կազմել առանց ժամանակ-ընթացի կորցնելու, գնա՛լ դեպի ծովախորշերի ափերին գտնվող ժայռերի հովանիները, պարտեզների խորքերում կռացած խնձորենիների մթության մեջ և կամ թփուտների թաքստոցների ետևում՝ քաղե՛լ կյանքից հնար եղածին չափ շատ և շուտ ամեն՝ն հաճույք, ունենալ կարելի եղածին չափ ավելի՛ քաղցր ընթացքներ և կենսապարար մոռացումներ...

Այդ իսկ միջոցին էր—գույգերին աչքիս առջևը տեսնելու նախանձի և նրանց նման անելու տենչանքի աճման ընթացքին, որ պարտեզի դռան կողմից լսվեց տղամարդու մի հնչեղ ձայն, ծառուղու ծայրին նախ երևան եկավ մի ուսանող և նրա կողքին հայտնվեց վարդագույն բաճկոնով մի աղջիկ...

Նա՛ էր: Երրորդ անգամը լինելով՝ նա՛ էր, ծովափում տեսած աղջիկն իսկ, որ դարձյա՛լ դիպվածով դեպի ինձ էր գալիս, իր վես քայլերով ծովանման ակնարկը կարծես անհունության մեջ մոլորուն: Աղդան էր:

Դ

Բնագդաբար ոտքի ելա և մնացի կարկամած: Ակնթարթորե՛ն սթափված, մոռացա գույգերն ու իմ խանդը, մոռացա նույնիսկ տենչանքս՝ վայելելու կյանքը, գույգերի նման օգտվելու երիտասարդությունից և ծիծաղելու աշխարհի վրա...

Այս ամենը ցրվեցին այնպե՛ս, ինչպես առաջին անգամ Աղդալի երևույթը ցրել էր ծովափում վրաս իջնող երջանիկ թմրությունն ու անէությունը ունենալու հաճույքը:

Մոտենում էին: Ինձ դեռ չէին տեսել: Ուսանողը բարձրաձայն պատմում էր ինչ—որ մարդու մասին. լսում էի, բայց ոչինչ չէի հասկանում: Աղդան, գիրքը միշտ թևի տակ՝ քայլում էր ուղղաձիգ շարժումով, դեմքի վրա գոյացել էր անորոշ մի ժպիտ: Երբեմն էլ ինձ անլսելի ձայնով մի-մի բառ էր արտասանում. շրթունքներն էին շարժվում մի վայրկյան:

Քանի մոտ էին գալիս, աս'նքան ավելի լավ էր հաջողվում վերջապես գննել այդ տարօրինակ աղջկան: Առաջին շփոթությունս ու կարկամությունս անցած՝ նստեցի և սկսեցի նայել:

Այնքան մոմեղեն ու անշարժ չէր երևում այլևս նրա կերպարանքն այժմ, ոչ էլ մեռելատիպ: Խոշոր, կապույտ աչքերին հովանավորում էին բավական թավ հոնքեր, հետո մի սովորական ճակատ էր, որը երկու կողմից հավաքված վարագույրների էր նման, սանրվածքը իջել՝ գնում ծածկում էր գրեթե ամբողջ ականջները:

Սակայն այդքան գողտրիկ, այդքան գրավիչ դեմքի և ուշադրության արժանի վայելույշ շարժվածքների վրա, նույնիսկ սիրուն ժպիտի մեջ՝ սավառնում էր ինչ-որ տխու՛ր, հուսաբե՛կ ու սրտմաշուկ ստվեր, ոչ անպայման կերպով գերակշռում էր բոլոր մյուս տպավորություններին: Մարդ չէ՛ր կարող չհամակվել այդ թախիծով, այդ գրեթե անհույս արտահայտությունով, որ ընդունակ էր ամեն ծիծաղ սառեցնել շրթունքների վրա:

Բայց կողքից գնացող երիտասարդը կամ այդ չէր նկատում և կամ, սովոր նրան, մինչև իսկ մի տեսակ նորօրինակ հրապույր էր համարում սիրուն կնոջ վրա. այնպե՛ս, ինչպես սուգի հագուստը՝ գեղեցիկ ու վայելչակազմ այրիի համար:

Եվ ուսանողը լիաբերան քրքիջների հետ կատակներ էր ցրում ամեն ուղղությամբ, պատմում էր, կոտրտվում, սիրալիրություններ շռայլում...

Նրա ձայնն ու խնդումը իրենց հեշտօրոր երազանքներից դուրս կորզեցին պարտեզի մեջ ցրված խմբերին: Թփուտներից դուրս եկավ առաջին գույգը և երկրորդն էլ հափրուկի ածուխց ելնելով՝ տնկվեցին եկողների առաջ:

— Ահա և Ադդան,— ձայնեց հեռվից օրիորդներից մեկը և սկսեց վազել: Ռուս ուսանողն էլ ետևից:

— Այդ ո՞ր տեղից գտաք նրան,— ձայնեց մյուս շեկը: Եվ ամենքն էլ հավաքվեցին ածուների կողքին: Ես մնացի բավական հեռու, սուրճի սեղանի մոտ:

Ըստ երևույթին Ադդան նկատել էր ինձ, որովհետև իմ կո՛ղմը նայեց կարճատեսի շոշափող հայացքով և մի բան հարցրեց աղջիկներից մեկին:

Այն ժամանակ էստոնացին եկավ դեպի ինձ և ասաց.

— Գնանք մեզ հետ, պարո՛ն, ծանոթացնեմ ձեզ մի ուսանողուհու որ շատ ինքնուրույն տիպ է:

Ու երբ գնում էինք դեպի խումբը, ավելացրեց.

— Բժշկականության ուսանողուհի է: Շատ լավ աղջիկ է, բայց օ՛հ, շատ հոռատես և հիասթափված. ամեն բանի մեջ միայն վատն է տեսնում... արևի վրա անգամ սև բծեր է որոնում, այդ...՝

Մոտեցել էինք: Ինձ ներկայացրին: Մեր ակնարկները հանդիպեցին և Ադդան նոր նկատեց (կամ նկատել ձևացրեց), որ իր տեսած մարդն էի ես:

Հոնքերը թեթևակի պոստեց, բայց իսկույն հետո վերստացավ իր ծպտուն ակնարկը և ասաց.

— Երրորդ անգամն է, որ հանդիպում ենք այսօր, պարո՛ն:

— Ահա՛ թե ինչ,— ձայնեց օրիորդներից մեկը,— այդ որտե՞ղ

— Օովափին:

— Փոքրիկ տեղ է,— միջամտեց էստոնացին, չե՛մ զարմանա, եթե մի ամսից հետո ամենքն այստեղ իրար այնքան հանդիպեն, որ ատեք սկսեն միմյանց:

— Երևի երկրորդ հանդիպումին ենթադրեցիք, որ հետապնդում էի ձեզ,— ասացի ես Ադդային:

— Մի բռպե՛ այո՛,— ասաց նա,— բայց հետո գտա, թե գուցե ընդհակառակն ինձնից խուսափելու համար էր, որ նորից դեմառդեմ եկանք... փարոսի մոտ եղած ժայռի վրա կանգ առա և նայում էի ձեր ետևից, մի անգամ իսկ ետ չնայեցիք:

Խոսում էր թեև դուրեկան ձայնով, բայց միապաղաղ, առանց այն աշխույժ ելևեջների, որ կյանք է ներշնչում ամեն խոսակցության: Ժպիտը պաշտոնական էր, քաղաքավարական, իսկ խոսելու ձևը՝ սառը, չոր:

Բայց Սերյոժան նորի՛ց սկսեց և զվարթությամբ ասաց՝ դառնալով օրիորդներին.

— Ահա հենց այդ ժայռի վրա էր, որ տեսա ես Ադելաիդա Իվանովնային... Ասենք դժվա՛ր էլ չէր իմանալ, թե որտեղ է նա, առաջի՛ն, որ օրիորդը սիրում է միշտ ջրի եզերքներին նստել ու երագել, երկրորդ, որ ձկնորսը անգամ գիտե օրիորդին, երրորդ՝ ասպետական իմ բնագողը...

— Լավ, այլևս հերիք է,— ընդհատեց նրան քույրը, որ այդ միջոցին վրա էր հասնում:

Երբ Լիզային տեսավ Ադդան, ետ քաշվեց, ավելի՛ սառը կերպարանք ստացավ և թեթև, գլխով բարևեց: Նույնը՝ Լիզան: Ձեռք չտվին իրար, ոչ էլ ժպտացին:

Իսկույն նկատեցի, որ առհասարակ այդ երկու աղջիկները բարեկամ չէին միմյանց. ինչ-որ խուլ ատելություն էր տածում յուրաքանչյուրը դեպի մյուսը, բայց երկուսն էլ ճգնում էին ծածկել օտարներից: Ասենք, նրանք բնավորությունով էլ միմյանց հակառակ էին: Որքան Լիզան քաշող, հմայող ու գրեթե խելքից հանող ժպիտ, քաղցրախոսություն և բավական վայելուչ ձևեր ուներ աչքերի անդիմադրելի հրապույրի հետ, նույնքան, ընդհակառակն, Ադդան վանող, սառը շարժումներ ուներ և սարսռեցնող հայացք:

Տանտիկնոջս որդին սակայն, ըստ երևույթին, շատ էր պտույտ գալիս Ադդայի շուրջը: Կամ, հիրավի, գրավված էր նրա խորհրդավոր գեղեցկությունով և կամ գոնե ժամանցի համար այդ ամառանոցում, իրեն տիրուհի էր ընտրել ինքնաստիպ աղջկան ու նրանով շքամոլություն էր անում, պարծենում էր:

— Ո՛չ, ո՛չ,— բողոքեց Սերյոժան, երբ քույրը դադարեցրեց նրան,— ոչ, ես դեռ չորրորդն էլ ունեմ ասելու... պնդո՛ւմ եմ, որ լսեք ինձ, բողոքում եմ...

— Դե՛ լավ, գրողը քեզ հետ, բարբառի՛ր ուրեմն,— ասաց ռուս ուսանողը,— ով գիտե ի՛նչ խոգություն պիտի ասես:

— Եվ կամ նոր տեսակի մի շողմարարություն,— ավելացրեց էստոնացին:

— Բայց, պարոննե՛ր, օրիորդնե՛ր,— ձեռքերը բարձրացրեց Սերյոժան, իբր թե պաշտպանվելով հարվածներից,— ի՞նչ արի ես ձեզ, որ քարկոծում եք ինձ... Միթե ես հայտարարեցի՞, օրինակ, հենց ձեր մասին, եղվարդ Գուստավովիչ և օրիորդ Սուսաննա Պավլովնա, որ մեր իեղճ ածուխ թումբերն եք տրորել և ծաղիկները ջարդելով սիրաբանել, չմտածելով, թե մայրիկը ինչպես պիտի բարկանա...

— Ա՛յ դու խո՛գ... — կանչեց էստոնացին:

— Շնորհակալություն... Իսկ ձեր մասին մի՞թե աֆիշաներ կպցրի, Վասիլի՛ և օրիորդ Զինաիդա Պավլովնա, թե թփուտների տակ մորի որոնելու էիք գնացել, և թե այնտեղից չփչփոցների ձայներ էին լսվում...

— Անպիտա՛ն, անպիտա՛ն, — վազեց դեպի նա Զինաիդան կարմրելով, — ստո՛ւմ եք, ո՛չ մի չփչփոցի ձայն չեք լսել դուք...

— Դե՛հ, այլևս հերիք է, պարոննե՛ր, — նորից միջամտեց Լիզան և կանգնեց եղբոր ու Զինաիդայի միջև, — բավական է այս ամենը, գտնե՛նք զբաղման, ժամանցի ուրիշ նյութ...

Ապա դարձավ դեպի Ադդան և պաշտոնական դեմք ստացած, ավելացրեց.

— Եղբայրս և այս պարոնները խնդրեցին ձեզ, Ադելաիդա Իվանովնա, որ մեզ հետ ճաշեք այսօր և պտույտի գնանք Կանաչ հրվանդանի վրա:

— Քանի որ եկել եմ, — ժպտաց Ադդան ավելի զգալի կերպով, — ուրեմն համաձայն եմ. Մերյոժան հայտնեց ինձ այդ:

Նկատելի կերպով Լիզան հոնքերը կիտեց և եղբորը նայեց: Ինձ թվում էր, թե նա նեղացավ, որ Ադդան պարզապես «Մերյոժա» մտերմական ձևով էր կոչել երիտասարդին:

— Կուզե՞ք, պարոններ, — առաջարկեց Լիզան իսկույն ինքն իրեն զսպվելով, — կուզե՞ք գնանք իմ լուսամուտի առաջ, այն մեծ վարդենու մոտ: Այժմ հովն ընկել է այնտեղ, ձեզ աթոռներ կտամ դուրսը նստելու, իսկ ես ներսում կնվազեմ:

— Գնանք, — ասաց ռուս ուսանողը, — ես միշտ ախորժով է որ լսում եմ ձեզ, կարող ես հավատացած լինել:

— Իսկ ես, — խոսեց էստոնացին, — ուղղակի սիրահարվում եմ ձեզ վրա, երբ նվազում եք:

— Իսկ դո՞ւք, օրիորդներ, — ասաց հմայիչ ծիծաղով Լիզան՝ դարձած դեպի օրիորդները, — դուք էլ երևի սիրահարվում եք ինձ վրա, երբ այս պարոնները հմայվում են...

Ապա քրքջաց և առաջ ընկավ: Կատակներն ու ծաղրաբանությունները նորից սկսեցին. հետո, որովհետև ծառուղին շատ լայն չէր, կազմվեցին ինքնըստինքյան գոյգեր, և ես գտնվեցի ամենից վերջը, Ադդայի հետ:

Ո՛չ ես խոսեցի և ո՛չ նա: Իրար կողքի ընթացանք, առանց միմյանց նայելու: Մերյոժան էր երբեմն, որ իր կողքի ընկերուհուն թողած, դառնում էր դեպի Ադդան և սրախոսություններ անում:

Ադդան լուռ էր՝ մշտական ժպիտը դեմքին. աչքերը այլևս չէի նայում ոչ ոքի. ուղղված հեռուները, թվում էր, թե ինչ-որ սովերներ էին որոնում տարածության մեջ:

Ե

Երկար չտևեց Գելենջիքի հետ ծանոթանալս: Տասը օր բավական եղավ տեսնելու ամեն բան: Հարավային ափը ինձ ավելի դուր եկավ: Ուներ սիրուն պարտեզներ ու ամառանոցներ, ավելի ստվերամած էր՝ շնորհիվ թիկունքը պատնեշող լեռներին, իսկ լողարանները այդտեղ ավելի

շքեղ՝ հարմարեցրած էին շրջապատում հանգչող հարուստ և ազնվական դասակարգի ճաշակներին:

Գյուղում շուկա էլ կար. նույնիսկ մի քանի խոշոր մագազիններ: Փողոցների մեջ բավական աշխույժ անցուղարձ էր երևում: Տեղացիները, մեծ մասամբ հույներ, վարում էին կես տաճկական կյանք: Լցվում էին երեկոները սրճարանների առաջ, տաճկական սուրճ էին խմում, ներգիլե ծխում, ֆես ունեին գլխներին և մայթերի վրա, սեղանների շուրջը բոլորած դոմինո էին խաղում:

Մի երևույթ առանձնապե՛ս ուշադրությունս գրավեց, և այնուհետև, ստուգելով էլ իրավացի գտա-այն էր, որ Գելենջիքում, իհարկե ո՛չ տեղացիների մեջ, այլ եկվորների-շատ հազիվ կարելի էր հանդիպել սիրունատես կնոջ: Գեղեցկուհի՝ բոլորովին: Տգեղությունը շեշտվում էր նաև նրանով, որ արևի մեջ շրջակայելով և ծովի ջրից առնված՝ ամեն դեմք շուտով սևանում էր, կորցնում փափկությունը, հետո ամեն կին հագնում էր չթե պարզ պարեգոտ և առանց գլխարկի, միայն մի բարակ թաշկինակ գլխին կամ մի հովանոց, նույնիսկ մուճակներով, անցուղարձ էր անում և երևում ամեն տեղ:

Մարդ հաճախ տրամադիր էր ենթադրելու, թե Գելենջիքը հատկապես տգեղ ու անշնորհք, մանավանդ նիհար կանանց ժողովատեղի էր:

Երբ իմ այդ դիտողությունը մի անգամ հայտնեցի օրիորդ Լիզային, ժպտաց խորհրդավոր կերպով և ասաց.

— Այստեղ չե՛նք եկել մեզ հավանեցնելու, եկել ենք բուժվելու և կազդուրվելու. ոչ ոք հոգ չի անում հագվել-սքվելը...

— Ներկելն ու քսմավելը... — ավելացրեց մայրը, որ լսում էր մեզ:

Սակայն Լիզան ոչ քսվում էր, ոչ ներկվում: Բայց երբ մոր խոսքերի վրա ես նրա երեսին նայեցի, աչքերը կիսախուփ՝ պաշտելի մի ժպիտ ուղղեց ինձ և ասաց.

— Օ՛, ո՛չ, պարոն, ես միայն փոշի եմ գործածում, այն էլ երբ քրտնած եմ:

— Աղջի՞կս — միջամտեց մայրը, — ոչ, չի քսվում, կարող եմ այդ վկայել. իսկ Զինաիդան և Սուսաննան՝ դրանք ուրիշ բան...

— Մա՛յրիկ... — լռեցրեց նրան աղջիկը՝ հանդիմանախառն ծիծաղով:

Օրիորդ Լիզայի հետ բավակա՛ն հաճախ հանդիպում էի ես մենակ պարտեզում և կամ ծովափին: Զբոսնում էինք, խոսակցում: Սկսում էր անդիմադրելի կերպով գրավել ինձ այս աղջիկը: Ամեն անգամ, երբ մոտս էր լինում, աչքերս չէի կարողանում բաժանել նրա բոսորագույն ունքներից, գողտրիկ դեմքից և, մանավանդ, թովիչ, կիսափակ աչքերից: Ցանկությունը երբեմն գժվեցնում էր ինձ. հուզմունքից ու գրգռումից դողում էր ձայնս, չորանում էին շրթունքներս:

Հասկանում էր Լիզան այդ ամենը և հետզհետե աշխատում էր ավելի ու ավելի թովել ինձ, իր ճիրանների մեջն առնել: Խորագետ, խե՛ղք աղջիկ էր ու փորձված: Իմ հուզումն ու գրգռումը ոչ իսկ վրդովում էր նրան: Ըստ երևույթին ինձ նման շատերի քթից արդեն բռնած՝ իր ոտքերի տակ էր բերել նա, տրորել ու նետել: Մովո՛ր էր պաշտամունքի, սովոր, որ կենտրոն դառնար ամե՛ն ուշադրության, ամե՛ն հիացմունքի:

Բայց ինձնից դեռ քաշվում էր կարծես: Օրինակ հենց, չէր համարձակվում այնպես կատակներ անել, ինչպես անում էր էստոնացու և ռուս ուսանողի հետ.— հովհարով երեսներին էր խփում, հովանոցով խթում էր մեջքները, ճաշի վրա հացի միջուկից շինած գնդակներով ումբակոծում էր և կամ հրամայում, որ ընկած թաշկինակը վերցնեն, գնան ներսից շալը բերեն, վազեն մի բաժակ ջրի և այլն:

Ինձնից կամ պատկառում էր և կամ նրանց հետ վաղվա ծանոթ, վաղուց էլ նրանց ճգմել ու տրորել էր ոտքերի առաջ:

Այսպես կամ այնպես, Լիզան օրեցօր թովում էր ինձ և ամբողջ կրքերն իմ մեջ վերականգնում:

Միրահարվել նրան՝ թվում էր, թե չէի կարող: Երբ հայացքը վրաս էր և շրթունքները դողդոջ դեպի ինձ, երբ թավշի նման գգվող ժպիտով շրջափակում էր հոգիս — քիչ էր մնում կորզել նրան, տանել ծովափի խորշերից մեկը՝ ծծելու համար նրա շրթունքներից այն մրրկող տրիփը, որ անուշահոտ ու ոգելից գինու նման արբեցնում էր ուղեղս... Բայց երբ չէի տեսնում նրա դեմքը, երբ նիհար մարմինն էր միայն երևում աչքերիս, ինչ-որ խուլ, սրտիս խորքերում թաքնված անորոշ հակակրանք դուրս էր պոռթկում՝ գերակշռելու համար բոլոր մյուս գգացմունքներին:

Վա՛տ, վա՛տ բաներ էի մտածում նրա մասին, թվում էր, թե փչացած կին է, հղիացած, շրթունքները վաղո՛ւց վարժ կրքոտ հպումների, մարմինը մաշված՝ վայելումների մեջ...

Շարժվածքները, գրավելու ձևերն ու ժպիտները նույնիսկ՝ մեկ-մեկ գգվանքի նման վայրկյան էին առաջացնում իմ մեջ: Կիսաշխարհային կնոջ էր նման, քաղքենի և ազնվական այն կանանցից, որոնք իրենք ճիզն ու ջանքը գործադրում են մի միայն տրիփ ու տենչանք գրգռելու համար տղամարդկանց մեջ...

Ու երբեմն մռայլ, ո՛չ միայն դադարում էի հաճոյակատար դառնալուց Լիզայի համար, այլև կոպիտ էի լինում և խիստ:

Չէր զարմանում այդպես ժամանակ: Երևի համոզված էր, որ ներքնապես պայքարում եմ ես նրա հմայքի ազդեցության դեմ և անհաջող լինելուս համար անձնասիրությունս վիրավորված՝ տխրում եմ ու կոպտանում:

Այդ իսկ պատճառով հանգի՛ստ էլ չէր թողնում ինձ: Միշտ հետաքրքրվում էր, թե որտե՞ղ էի գնում, որտեղի՞ց գալիս, ո՞ւմ հետ էր խոսածս և ո՞վ էր, օրինակ, այն կինը, որի կողքին նստած էի գտնվել պատահմամբ ընդհանուր լողարանի առաջը գտնվող նստարանների վրա:

Առաջ հարցնում էր— «կարելի՞ է իմանալ». հետո— «հետաքրքիր է իմանալ» և վերջապես մի օր էլ ուղղակի կտրեց առաջս, երբ սենյակ» էի գնում և հարցրեց.

— Ահա թե ինչ, պարո՛ն, դուք արդեն սկսել եք ուրի՞շ տիրուհիների որոնել... Այն ո՞վ էր, որի հետ ծովափի գերանների վրա բազմել էիք ու լուռ երագո՛ւմ...

— Բայց, օրիորդ,— կմկմացի ես,— այդ խեղճ կինը գերանի մի ծայրին էր, իսկ ես՝ այս մյուս, իսկ ես ի՞նչ դիտեմ ով էր:

— Ստու՛մ եք, պարո՛ն,— ասաց կես կատակի շեշտով,— ուրի՛շ տիրուհի եք գտել... Մոռացել եք, որ դուք միմիայն ի՛մ ասպետն եք... և որ ես խանդոտ եմ...

Ասաց. կոկետությամբ ժպտաց, մատը վրաս թափ տվավ ու հեռացավ:

Մնացի կանգնած և կատարելապես հմայված:

Շո՛ւտ սթափվեցի սակայն, անփորձ մի երիտասարդ անշուշտ խելահեղ կլիներ այդ թովիչ վարմունքից: Հասկացա, որ աղջիկը մի՛միայն ընկճել էր ուզում ինձ. ընկճելու հաճույք ունենալ: Եվ եթե գտներ, որ մինչև ականջներս իր գերին եմ, արհամարհաբար պիտի ծաղրեր ու ոտքով դեն շարտեր իբր այլևս դատարկ, անպետք անոթ, իբր շա՛տ չնչին բան և մի այլ կողմ պիտի գնար՝ որոնելու նորանոր հաղթանակներ...

Այդպե՛ս էի համարում ես Լիզային և զգույշ էի միշտ, խելքս չկորցնելու չափ ժամանակին ինքս ինձ զսպող:

Ինչ վերաբերում է Ադդային, պիտի ասեմ, որ տասնհինգ-քսան օրվա ընթացքում հազիվ երկու-երեք անգամ հանդիպեցի նրան:

Կանաչ հրվանդանը պտույտի գնալու օրվանից հետո նա այլևս չեկավ մեր ամառանոցը: Լիզան այնքան սառը, մայրն էլ այնպե՛ս անուշադիր վարվեցին հետը այն օրը, որ ըստ երևույթին այլևս միամիտ չգտնվեց ընդունելու Սերյոժայի հրավերները:

Հանդիպածս ժամանակ առիթը չէի փախցնում մի երկու խոսք փոխանակելու հետը: Թեև սառն էր, բայց չէր խուսափում: Մի անգամ էլ մինչև իսկ թույլ տվավ ինձ ընկերանալ իրեն մինչև Ֆոտիադիի մագազինը, գնեց այնտեղից մի քանի բան և հետո եկավ զբոսնելու հարավային ափի զբոսարանում:

Մոտ մի ժամ տևող այդ ընկերակցության ժամանակ նա խոսեցրեց ինձ, հարցրեց իմ մասին շատ բան, առողջությանս մասին տեղեկացավ և այլն: Այդօր ձայնը ավելի դուրեկան էր, վարմունքը ընկերական և պարզ: Շատ լավ էի զգում ինձ նրա հետ. ձայնը ջերմացնում էր սիրտս, և կապույտ աչքերի քիչ ավելի կենդանի հայացքը հոգուս մեջ էր ներածում ինչ-որ մաքրող զգացմունք, որ մոռացնել էր տալիս, թե Ադդան կին էր, շա՛տ սիրուն մի կին և թե ես տղամարդ էի:

Թվում էր, թե կողքից քայլողը սրտիս շատ մոտ, սիրելի մի անձնավորություն էր, միաժամանակ և դյուրաբեկ մի անարատություն, որի մասին ամենաչնչին վատ մտածությունն անգամ սրբապղծություն կլիներ և զարշանք:

Եվ այնուհետև ամեն անգամ, երբ առաջս էր գալի, Ադդայի դեմքն ու քայլվածքը, մտաբերում էի Մոսկվա տեսածս մի հայտնի հայ նկարչի Հոփսիսմե կույսը՝ շեկ մազերով ու կապուտաչյա, որ սպիտակ պատմուճանով, ձեռքին ձերմակ շուշան, անդրաշխարհային խանդավառության երագով տոգորված հայացքը վերամբարձ՝ քայլում է կարծես դեպի մի աներևույթ նպատակ, ուշք չդարձնելով շրջապատող աշխարհին և ոտի տակի տատասկ ու փուշին...

... Այդպես էր ահա, որ այդ ամառ գտնվեցի ես երկու միմյանց հակասող, եթե արտառոց չի՛ լինի ասել, նաև միմյանց լրացնող, զգացմունքների շրջանում:

Մի կողմից այդ կիրք հուրացնող կինն էր, որ իր զրգոյի ժպիտներով հրավիրում էր, քաշում, որպեսզի տեսներ գետնաքարշ գալարումներս և քրքջար անկմանս վրա, իսկ մյուս կողմից՝ կենսատու քաղցր անարատ մի զգացմունք, որ չէր զարթնեցնում ոչ մի անասնային ցանկություն, այլ ընդհակառակը, ազնվացնում էր խոհերս և ուռեցնում սիրտս՝ սիրելու, սիրային երազանքով հրճվելու փափագներով:

Լիզային ես որոնում էի, բայց իսկույն հետո Ադդային էի ուզում հանդիպել, նրա հայացքի տակ ապրել:

Եվ գնում էի ծովափ, փնտրում ամեն կողմ, որ տեսնեմ նրան մի ժայռի վրա անշարժ, ակնարկը ծովի խորքերին ուղղած՝ ինչպես սովոր էր նստել ու ժամերով մնալ:

Բայց միայն երկու անգամ տեսա այդպես ու չհամարձակվեցի մոտ գնալ: Չիմացավ իսկ, որ տեսնում էի նրան: Լիզայի նման չէ՛ր քաշում նա ինձ իր ոտքերի մոտ... Հեռու նստած, մի փոսի մեջ պառկած՝ ակնարկս չէի բաժանում նրանից, մինչև որ նա ելնում էր ու կամաց-կամաց գնալով, անհետանում ծառերի ետևում:

Ամեն օր գնում էի նույն տեսարանը վայելելու մտածությամբ, *bajc* Ադդան այլևս չերևաց: Ըստ երևույթին չէր գալիս այս կողմերը, գտել էր մի այլ ծովախորշ՝ թաքնվելու համար միայնության մեջ:

Ու զգվեցրին ինձ այնուհետև այդ ավերքը. ե՛ս էլ մտածեցի հեռանալ դեպի ուրիշ կողմեր: Գահավանդի կողմը, դեպի բաց ծովը դեռ չէի եղել: Վճռեցի գնալ այնտեղ, հնար եղածին չափ հեռու չինել ամեն բնակությունից:

Հարցնելով գտա ճանապարհը. չուզեցի զարտուղի և մոլորեցնող շավիղներ բռնել: Անցա մի քանի մարգագետիններ և ինձ գտա մի պուրակի, գրեթե անտառի սկիզբը:

Հաճոյալից էր այդտեղ, կային և կանաչագետ, ծաղկալից բացատներ, հովանավորող բարձր ծառեր, առատ բուսականություն՝ աչք կտրածի չափ տարածությունով և բազմատեսակ անուշաբույր ծաղիկներ:

Ծաղկեփունջ անգամ կազմել սկսեցի. շուրջս լի էր կապույտ համասփյուռ, երիցուկ և շահողքրամ, արտերի միջից ցցվում էին նունուֆարն ու դաշտային եզնացողուկը, իսկ բացատների դալարների մեջ դեղին շերտեր էին կազմել մահդանակն ու մանրիկ, վայրենի տուղտը:

Այդ բազմահրապույր տարածությունը սուր հակապատկերն էր մեր ամառանոցի ետևից փռվող փշոտ անտառին: Եվ զարմանալին այն էր, որ ոչ ոք չկար այստեղ, ոչ մարգերի վրա, ոչ անտառի մեջ և ոչ էլ արտերում:

Միայնակ էի կատարելապես, գնում էի հանդարտ քայլերով, ճշմարիտ վայելքով լիաբերան ծծում էի օդը, ախորժով ականջ դնում թռչունների դալալային և նույնիսկ ծղրիղների ճոնչող ձայներին:

Մինչև ծնկներս երբեմն՝ խոտերի ու ծաղիկների մեջ, գնացի ես այդպես՝ կտրելով արտերը, մխրճվելով խիտ ծառաստանների մեջ, մինչև որ շավիղը հանեց ինձ բլուրների առաջ, ուր մեկե՛ն բուսականությունը կանգ առավ և սկսեց գաջային ճերմակ ու չոր գետին՝ մանրիկ թփիկներով ու կարճ ծառերով պատած:

Մի քանի քայլ. մի երկու թուփ էլ անցա, ետ տվի թզուկ ծառերի ճյուղերը և հանկարծ ոտերիս տակ՝ խորքում երևաց բաց ծովը՝ իր անուլորտ տարածությունով:

Գտնվում էի ահավոր բարձրության վրա, պատի նման ուղղաձիգ գահավանդների գլխին:

Զ

Անմիջապես ոտքերիս տակ՝ խորքում, մինչև անհուն հորիզոնը տարածվելով օրորվում էր լեղիագույն վիթխարի մի գանգված, որ դեպի ավերն էր ծփացնում շառաչող փրփուրների և ոստնող ճերմակ բաշերի շարքեր: Անդուլ համերգը բերնին, վետ-վետ կոհակների կայտառ

նստումները միմյանց վրա հանած, անհոգ ծալքերի ու շերտավորումների պչրանքները քմահաճորեն գունավորած՝ ընկողմանել էր նա որպես վաստակաբեկ մի հսկա, որ ահավոր պատերազմից հոգնած՝ հանգչում հեքոտ շնչառությունով, խոշոր կրծքի մեծ ելևէջներով:

Ու մնացի տեղն ու տեղը գամված, կծկված մի թփի տակ, հմայված վեր ելնող միալար մոնչյունից, շլացած միօրինակ փողփողան ծփումներից:

Գահավանդը նույնպես վետ-վետ, կարծես ահագին ճերմակ կոհակներ կազմելով, գոգաձև գնում էր դեպի ձախ ու պտույտների մեջ անհետանում: Ո՛չ մի բավիղ դեպի ծովը, ճերմակ, գաջային ուղղորդաձև կողեր էին՝ գլուխ պտտեցնող բարձրությամբ, գիսախռիվ կատարներով աջից միայն ափը հետզհետե իջնում էր պուրակների խառնուրդով և գնում հասնելու ջրի մեջ մխրձված լեզվակին:

Արևը չէր այրում այլևս, որովհետև ամպոտում էր երկինքը հետզհետե. ծովի կողմից փչում էր զովացնող մեղմ քամի, նստելու տեղս շա՛տ հարմար, ընկողմանեցի մանրիկ խոտերի վրա, թփի ստորոտում, և գոհ եղա, որ կարող էի երկա՛ր դիտելու մնալ մի ա՛յդքան շքեղ տեսարան:

Ո՛չ մի ձայն շրջապատում. ծովի մոնչյունը բացարձակորեն խլացնում էր ամեն ուրիշ աղմուկ: Տաս-տասնհինգ բույսից հետո տեսողությունս էլ կենտրոնացավ միմիայն ջրերի վրա, և նրանց վեհափառ ծավալը նսեմացրեց ուրիշ որևէ առարկայի տեսքը:

Ծովն էի միայն տեսնում, ծովի՛ն միայն լսում. ուշադրությունս էլ նա էր գրավում ամբողջովին և մտածություններս ուստոստում էին նրա ծածանումների վրա, նրա ելևէջների կատարներին ու խորշերին, նրա ծալքերի և կնճիռների անվերջ փոփոխումների ետևից:

Ահա՛ այնտեղ, ելնում են ու իջնում անհամար թմբիկներ, սողոսկում են արծաթյա փուլեր... մյուս կողմում լերթ կապտագույն կույտերը միմյանց են բախում նախ, հետո կուտակված սահում են, ժողովում են այս-այն կողմից հապճեպով եկող յուրաքանչյուր շարժում, իրար են միացնում, իրար հրմշտկում ու բերանները բաց, սև պատ են կազմում ճերմակ քիվերով, շարժուն պատնեշների նման գալիս են սպառնալից... բայց ափերի մոտ փլում են մեղմ ժպիտով, ցրվում, ծիծաղում ավագուտների վրա, ճերմակում, կապտում և ջինջ ու պայծառ կաթիլներով կամ սուզվում են, կամ ետ քաշվում...

Եվ եզերքների ծփուն ջրերը օրորում են ծովային կարմրավուն բույսեր, որոնց մոտ ամեն ուղղությամբ տարածվող շեկ մազանման խոտերը երբեք են՝ որպես կույսի ցրված գիսակներ...

Ու հայացքս դարձյալ դեպի ետ—հորիզոնն էր ուստնում, ուր երկինքը արդեն մթագնում էր և որտեղից դարձյա՛լ զինվում էին նոր արշավանքներ դեպի ափը, ջրերը միմյանց էին գնում արտորալով, իրաք առաջ մղում, զանազան կողմերից վերահաս ընկերներին ձեռք էին տալիս, որպեսզի նորի՛ց գնան, անվե՛րջ գնան իրենց շրջանակները փշրելու, կաշկանդող շղթաները ցնցել-ջարդելու...

Եվ այդպես, հայացքս հորիզոնից ափերին և ափերից դեպի տարածություն—անզգալիորեն, չեմ հիշում պատկերների որպիսի գուգորդության շնորհիվ, միտքս գնաց դեպի Ադդան:

Երևի պատճառն այն էր, որ մեկե՛ն հիշեցի, թե Ադդան այդ կողմերը կարող էր լինել, գուցե ինձ նման կծկված մի ծառի տակ, մի թփի մոտ՝ ծովը դիտելիս:

Դրա համար էր, որ մի բույս էլա, շուրջս ակնարկ նետեցի և ջանացի նշմարել, թե չե՞ր երևում արդյոք վարդագույն բաճկոն որևէ ծառի տակ:

Հետո նորից նստեցի և շարունակեցի մտածել այդ աղջկա մասին: Պատկերացրի դեմքը, ակնարկը, հիշեցի մի քանի օր առաջվա մեր երկար խոսակցությունը և վերջապես մի առ մի ամփոփեցի ա՛յն ամենը, ինչ որ գիտեի և լսել էի նրա վերաբերությամբ:

Պատմել էին նրա անցյալից՝ մի քիչ ամենքը: Լիզային ևս չէի հավատում շատ. ի՛նքն էլ չէր պատմում. չէր սիրում խոսել Ադդայի մասին, ոչ էլ լսել: Լիզայի մայրն էր գլխավոր աղբյուրը. նա էր պատմել շատ բան: Ուսանողներից լրացրել էի պակասածը:

Մալոռուս էր Ադդան. այն երագող և համառ կամքի տեր, ոգևորվող աղջիկներից, որ իրե՛նք են սիրում բանալ իրենց կյանքի ուղին, սիրում են անկախությունը, սովորելն ու երաժշտությունը և երբ սիրում են մեկին, սերը հասցնում են պաշտումի և անձնագոհության: Այդպիսի տիպարները գիտեն նաև նվիրվել գաղափարական գործերի, ետ չկասել, պատվարներից չեն վախենում և կարող են ժպիտը դեմքին տանջվել ու մեռնել իսկ:

Հարուստ էին Ադդայի ծնողները, ապրում էր միայն մայրը, մեռել էին հայրը և մի եղբայրը, վերջինս հանկարծ... անհետացել էր, 4—5 տարի էր չկար, կամ փախել էր արտասահման և կամ Մոսկվայի հայտնի ապստամբության օրերին զարնված էր ու թաղված ընդհանուր, եղբայրական գուբերում:

Չնայելով հարստությանը, Ադդան լավ սովորել էր, քնություն տվել, համալսարան մտել ու հայտնի էր որպես շատ ընդունակ, եռանդուն պարապող: Պարզ կյանք վարել, շատ պարզ հագնվելը նրա պչրանքն էր, այնպես որ մայրը միշտ գանգատվում էր, թե իր աղջիկը հպարտ էր, չէր ուզում ընդունել ավելորդ փող, չէր ուզում վայելել հոր հարստությունը:

Լիզայի մոր, այլև ուսանողների պատմածներին նայելով, այդ տարի հունվարին հանկարծ Ադդան սաստիկ հիվանդացել էր Պետերբուրգում, և քեռին ստիպված էր եղել ընկերանալ մորը ու գնալ մայրաքաղաք: Հետո աղջկան բերել էին հայրենիք և այժմ էլ Գելենջիք էին իջեցրել, որ կազդուրվի և բուժվի:

Ո՛չ որ չգիտեր հիվանդության պատճառները, մեղամաղձոտ ու տխուր էր դարձել այն աղջիկը, որ մի քանի տարի առաջ իր զվարթությունով ու հրապույրով կյանք էր սփռում շուրջը, որ ծիծաղը միշտ շրթունքներին, լուրջ խնդիրների մեջ պատկառելի էր, որպես մի գիտնական, որ սիրում էր խոսել, ոգևորել ու ցնցել ամենքին...

Իսկ այժմ դժվարությամբ էր նա մի երկու բառ արտասանում, հազիվ էր ծիծաղում և երբե՛ք չէր սիրում որևէ շրջանի մեջ վիճել, ճառել կամ նույնիսկ վեճն ու ճառը լսել:

Եվ մանավանդ, ամեն ինչ մի քանի տարի առաջ վարդագույն տեսնող աղջիկը, այժմ դարձել էր սաստիկ և հոռետես և ո՛չ մի լավ բանի չէր հավատում:

Թե ինչո՞ւ էր նա այդպես դարձել՝ գաղտնիք էր: Գաղտնիք, որ ամենքը կարծում էին, թե գիտեն, բայց ցույց տալով հանդերձ, որ կա՝ գաղտնիք—մերժում էին պատմել ինձ: «Զա՛րժե» «Թո՛ղեք», «Օ՛հ, ո՛չ, չեմ կարող պատմել», «Խա՛չ գրեք վրան»,— ահա իմ հետաքրքրության» պատասխանները:

Հիրավի, ի՞նչ կար, ինչո՞ւ էր այդ աղջիկը հուսաբեկ, ջարդվում, ոտքերի կայանը կորցրած և կյանքից այլևս ոչինչ չսպասող: Արդյոք անհույս սե՞ր, խաբվա՞ծ, արդյոք անպատվել էին և թողե՞լ թե ինքը սիրել էր մեկին և հանկարծ տեսել, որ իր սիրածը մի գարշելի արարած էր... ո՞վ գիտե, գուցե անհասանելի մի սեր էր այն, որ հուսահատեցրել էր:

Բայց մի՞ թե խելքը գլխին մի աղջիկ, որ ունի իդեալներ ու նպատակներ, որ զարգացած է և գիտությունից ճաշակել է կարող է այդպե՛ս ջախջախված զգալ իրեն, որովհետև կամ իր

սիրածն է իրեն խաբել, կամ իրեն «անպատվել» են ու «թողել» և կամ գուցե «սիրում է մեկին ու չի սիրվում»...

Ո՛չ, Ադդան ա՛յ յոքան արդեն ողորմելի չէր և ոչ էլ կրքի (թող լինի՝ սրտի) գերի: Կային ուրիշ գաղտնիքներ՝ նրա հուսահատությանը պատճառ դարձած: Գաղտնիքներ, որոնք հայտնի չէին և ո՛չ մեկին. ոչ ոքի:

Չէ՞ որ երբեմն մարդու սրտի խորքերումը գոյանում են այնպիսի դա՛ռն, սրտմաշուկ ջլատումներ, որ մարդ բերանով արտահայտե՛լ անգամ չի ուզում, որովհետև բուժվելու հույս չկա, որովհետև միևնույնն է, արտահայտելով ոչինչ չի՝ փոխվի...

Եվ կամ, գուցե դրանք այնպիսի՝ գաղտնիքներ էին, որոնց հայտնելու համար նա չէ՛ր գտել դեռ մի մտերիմ սիրտ, անմիջապե՛ս ըմբռնող և լռելյայն վշտակցող մի հոգի, որ ցավակցական գռեհիկ բառեր չասեր ու պստիկացներ տանջանքի խորությունը, այլ որ անձայն համակրությունով թափանցեր անհուսության ահավորությունը...

Այդպե՛ս խորասուզվել էի ես Ադդայի հոգեկան ներքին աշխարհը, երբ մի րոպեի սթափման մեջ նկատեցի, որ այլևս արև չկար, երկինքը ծածկվել էր միաձույլ ամպերով, և սևաթույր խավարը կարծես իջնում էր ճգմելու, կլանելու կապուտակ ծովին:

Ջրերը հուզվել էին սկսել և հուսահատական թափով պատրաստվում էին կուրծքը դեմ տալ ծանրության. ուռում էին, կնճռում մեծ ճակատը, խոշոր երախները բաց արած մոնչալու էին ելնում ու հաջող րոպեի սպասում, որ նետվեն իջնող հրեշի դեմ:

Պահ մի անլսելի դարձավ ափերի շոինդը. արձանացման մի շունչ իջավ կարծես ու սառեցրեց ամեն շարժում. օդի մեջ զգացվող անկախ որոտը վարանման մի վայրկյան ունեցավ, հետո հանկա՛րձ սև զանգվածը համր երեքումով սկսեց իջնել, և ջրերը ոստնեցին կատաղի շարժումներով:

Այնուհետև մեկե՛ն պայթեց ամեն ինչ. սև կույտերը թավալեցին վիթխարի տատանումներով, որոտն ու մոնչունը դղրդացրին շրջակայքը երախներից դուրս ժայթքող փրփրադեզ ցայտումները խառնվեցին իրար:

Հումայնատարած աճեցուն կովի դաշտ էր դառնում խորությունը, ուր շղթայագերծ ջրերը խոյացումի մեծ թափով ողող՝ էին հանդգնում նույնիսկ բարձր ապառաժների կատարները:

Ցնցվում էր ամեն ինչ. ափերը կծկվում էին կարծես սարսռում նույնիսկ թուփ և խոտ. ծաղիկները սմբել էին, մռայլ ստվերը ծանրանում էր դաշտ ու անտառի վրա...

Շունչս բռնած, սուսկումով լի հիացման մեջ քարացած՝ ելել ծառի բունն էի գրկել և դեպի անդունդը կռացած՝ դիտում էի տեղի ունեցող այն մեծափառ պատերազմը, որ շարժուն, կենդանի տարրի կռիվն էր՝ մռայլ ու խավար կաշկանդումի դեմ...

Չգիտեմ որքա՛ն տևեց այդ. ժամե՞ր, թե՞ րոպեներ, միայն հանկարծ թվաց ինձ, թե խավարը հաղթահարվել էր, լուծվում էր ու ծալվում ինքն իր վրա, որ նա ամոթալից ետ էր քաշվում, և հորիզոնի լայնության մեջ տեղի էին ունենում պատռվածքներ: Սև ամպեր էին գոլանում վերևում, խարխուլել էր միաձույլ մղձավանջը, իրար մղելով՝ միմյանց վրա էին նետվում խավարի կույտերը և գլորվում էին խուսափելու համար:

Հետո, այդ խուճապի մեջ լույսի մի լայն շառավիղ ճեղքում էր թուփ զանգվածը և շեշտակի կտրելով տարածությունը՝ իջնում էր պոպոզացնելու ծովի մի րնդարձակ դաշտ:

Ու ջրերը այնտեղ սկսում էին հեք առնել, հաղթությունը տարած՝ ժպիտներ կազմել դեմքի վրա, օրորվել հանգչելու համար ահավոր պատերազմից հետո:

Անսովոր չէ՞ր այդ ամենը: Եղանակն էր փոխվում, փոթորիկը եկել էր, փշրվել ու փախուստ տվել Այծմ նո՛ւյնիսկ ամպերը բացվում էին, գորշ գույն ստանում, իսկ նրանց եզերքները արծաթագոծվում էին լույսի աննման երիզներով:

Ահա այդ իսկ բուպեին էր, որ զգայախաբության մի երկրորդ պատրանք գրավում էր ինձ:

Շեղակի իջնող լույսի լայն շառավիղի մեջ, վերնից դեպի ջրերը՝ պատկերանում էր աչքերիս առաջ մի տարօրինակ կիսաստվեր:

Չկարողացա որոշել սկզբում, թե ի՞նչ էր այն. արդյոք լույսի և ստվերի հակապատկե՞ր էր, թե ամպերից սլացող անձրևային գծերի մի փունջ: Սակայն ահա լույսը պարզվում էր հետզհետե, և ապշությամբ տեսնում էի, որ ծփումներն իբր պատվանդան ունենալով՝ ջրերի վրա հայտնվում էր մի վայելչակազմ կնոջ ստվեր...

Այո, կին էր այն. հրաշալի մարմնով մի կույս, որ շքեղ և ալեծուփ գիսակները փռած թիկունքին, բաց թևերը գլխի ետևը տարել, դրել էր ծոծրակին և աննման դեմքը լույսի ցնցուղներին պարզած՝ օրորվում էր կռիակների վրա:

Մերկ չէր ամբողջովին: Բաց էին միայն վիզն ու թևերը. Ստինքներից մինչև ոտքերը պարուրված էր նա ջրափրփուրի նուրբ շերտով, որ ճերմակ պատմուճանի նման ոլորտվում էր մարմնի շուրջը և երկար քղանցքը մարդ փոթերով տանում էր տարածելու ջրերի երեսին...

Արձանացած մնացել էի: Չէի գորում շարժում գործեր Աչքերս լայն բաց արած՝ հետևում էի երևույթին, որ ալիքների ծփումների հետ մոտենում էր ափին, գալի՞ս էր իմ կողմը:

Տեսնում էի ակնարկը՝ լուսաշող դեմքի վրա. ակնարկ, որ ահավոր թախիծով լի, սևաթույր ամպերի աշտարակաձև կուտակման վրայից երկինքն էր կարծես որոնում՝ դեպի նրան նետելու իր բոցակեզ վարանումներն ու մրկկող բողոքները:

Բայց որտեղ էի տեսել ես նմա՞ն մի երևույթ, հար և նման մի պատկեր... Ինչո՞ւ այդ պատրանքը ծանոթ էր թվում ինձ, ծանոթ և ոչ զգայախաբական:

Ու երբ միտքս պրպտում էի, հանկարծ օրորվող կինը ծփման մի շարժումի մեջ դեմքը իմ կողմը դարձրեց, և ես ճանաչեցի նրան:

Ադդան էր...

Այդ իսկ վայրկյանին երևույթը անհետացավ, հալվեց լույսի մեջ, խորասուզվեց կարծես ջրի տակ, և նրա տեղը մնաց հոսանուտ ծալքերի մի մեծ տարածություն, որ երերում էր դողահար:

Եվ երբ սթափված շուրջս էի նայում, զգացի, որ սիրտս սեղմվում էր, անհասկանալի մի տխրություն համակում անձս:

Մի քայլ ետ գնացի ու խոտերի վրա նստեցի:

Որ դեռ հիվանդ էի և ջլախտային դրությունից չէի բուժվել—դա փաստ էր: Զգայախաբության դեպքը՝ ապացույց: Տեսիլքը, սակայն, մտացածին չէր: Համոզված էի, որ տեսել էի նման պատկեր, կամ կարդացել էի, կամ գուցե պատմել էին: Չէի հիշում՝ որտե՞ղ, ե՞րբ:

Իսկ թե ինչո՞ւ տեսիլքի առարկան Ադդան էր՝ այդ էլ երևի այն պատճառով, որ մի վայրկյան առաջ միտքս ամբողջովին նրանով էր զբաղված:

Այսպես կամ այնպես, ոտքի ելա և պատրաստվեցի տուն վերադառնալ: Լիովին սթափվել էի: Մի ետին ակնարկ էլ ձգեցի ծովին, ուր ջրերը հանդարտել էին, հորիզոնի ամպերի կույտերը անորսացել, և երեկի շողքերը պսպղացնում էին կապուտակ տարածությունը:

Դեպի այդտեղ գալու ժամանակ բռնել էի ես մի շավիղ, որ անցնում էր արտերի միջով. մինչդեռ, ինչպես հետո իմացա, ուրիշ ավելի մեծ մի արահետ, մտնելով անտառը՝ հանում էր ավելի լավ տեղի, գահավանդի ամենաբարձր կետին, ուր, փլումների շնորհիվ, մնացել էին դեպի անդունդը կռացած մի քանի խոշոր կաղնիներ:

Սովորաբար մարդիկ այդ ծառերի բուններն էին ընտրում որպես դիտանոց և նրանց հովանու տակ էին գալիս նստելու: Ավելի անվախները մինչև իսկ ելնում էին նրանցից մեկի բունի ծայրին, որ հորիզոնաձև պարզվում էր դեպի անդունդը. նստում էին՝ ոտները դեպի խորխորատը կախած, ճյուղերից ամուր գրկած և եթե գլխի պտույտ չէին ունենում, վայելում էին անդունդի խորքը աներկյուղ կերպով զննելու քաջությունը: Քաջություն՝ գոնե իմ տեսակետով, որովհետև ես երբեք չեմ կարողացել բարձրություններից դեպի ցած նայել՝ առանց գլխի կորստաբեր պտույտների:

Ահա հենց այդ առկախ ծառի բունի վրա էր, որ դառնալուս միջոցին աչքս հանկարծ ընկավ և այնտեղ նստած տեսա մի կին:

Բավական հեռու էր, դեմքը պարզ չէր որոշվում: Երևում էին սև շրջագգեստը՝ կախված անդունդի գլխին, այլև գորշ կոշկավոր երկու ոտներ. իսկ ծառաբնից ելնող ճյուղերի մեջ նշմարվում էր, երկնագույն բաճկոնակով և գլխաբաց, երիտասարդ մի դեմք:

Անմիջապես մտքիս մեջ ծագեց, որ Ադդան պիտի լիներ: Իսկույն հետո սակայն, ի նկատի ունենալով կնոջ հագուստը, մտածեցի, որ նո չէր, այլ մի ուրիշը: Իսկ եթե Լիզան էր: Այո՛, տեսել էի նրան այդպես շորերով, կարծեմ տեսել էի: Եվ հետո կարծես սևահեր էր: Ինչո՞ւ ոչ Գուցե գիտեր, որ ես այս կողմերն էի եկել: Եվ կամ, ինքն էլ, անկախ կերպով, դիպվածաբար, եկել էր բաց ծովի տեսքով զվարճանալու:

Զննելը անօգուտ էր. չէր ճանաչվում: Եթե Լիզան էր... ավելի՛ լավ: Այդ աղջիկը կարո՞ղ էր իսկակա՛ն հաճույք ազդել ինձ բնության այ հրաշալի անկյունում: Անտառքեր լինել նրա կողքին—չպիտի կարողանա նայի. և ի՞նչ գիտեմ, գուցե նրա տրամադրությունն էլ իմինիս պատասխանն էր. գուցե նա՛ էլ ցանկանում էր ինձ. միթե իզո՞ւր էին այնքան:

հաճոյանալու ձևերն ու ձգտումները... Օ՛հ, նրա համբո՛ւյրն ունենալ, խելահե՛ղ լինել նրա կրքոտ շրթունքների հպումներից...

Քայլերս իրենք-իրենց շուտ եկան դեպի այն կողմը, և ես հուզմամբ, գրեթե դողալով ցանկությունից, արագ գնացի դեպի ծառերը:

Զանազան հանկարծակիի բերել: Խուլ կերպով զգում էի, որ պիտի փախչեմ և կամ, պիտի նստած մնար այն սոսկալի ծառացնի վրա ու պահանջեմ, որ հեռանայի: Այդպե՛ս էր չարաճճին, քանի ցս փորձել էի, և մատո՛վ իսկ իրեն դիպչելը արգելել էր լրջությամբ:

Ծառերի ստորոտներով, թփուտների տակից սահեցի և երբ ինձ թվում էր, որ մոտեցել էի, հանկարծ երևան եկա:

Գտնվում էի տասը քայլ հեռու. զարմացած կանգ առա՝ ճանաչելով Ադդային:

Հագուստը, մազերը, դեմքն իսկ փոխված էին: Նա՛ էր: Ուտները դեպի անդունդ, թևով գրկած և գլուխը մի մեծ ճյուղի կոթնեցրած, հայացքը անբաժան՝ իր աչքերին նմանող անծայր ծովից, լիովին անշարժ, որպես արձանացած դիցուհի,— ո՛չ իսկ իմացավ ներկայությունս:

Միայն բոլորովին երբ մոտ գնացի, գլուխը իմ կողմը դարձրեց, ելավ, ժպտաց ինձ ու ասաց.

— Կշտացա՞ք նայելով: Տեսնում էի ձեզ... Ետ կացե՛ք, որ իջնեմ:

Հետո համարձակ դուրս սողոսկեց և ելավ հաստատուն գետնի վրա:

— Կուզե՞ք միասին վերադառնանք տուն:

Բարևեցի: Եվ տեսիլքը հիշելով՝ նայեցի մազերին ու հասակին: Դեմքն ու թևերը նման էին. նույնիսկ վիզը, որ բավական թաց էր: Մազերը միայն սարքված էին այդօր արիշ տեսակ: Գնդել էր ծոծրակի վրա:

Գունատ էր, ժպիտը տխուր, ձեռքը սառը և չոր, քայլվածքը դանդաղ: Ավելի՛ հիվանդ էր երևում, այլև հոգնած:

Մտանք անտառ, հետո բացատը հասած՝ նստեցինք իրար կողքի մի կոճղի վրա և երբ բավական լուռ էինք, հարցրեց.

— Առաջի՞ն անգամ էր այսօր... բաց ծովի առաջ:

— Այո՛: Դոք երեի հաճախ եք գալիս: Ձեզ այլևս չեմ հանդիպում ալն կողմերը:

— Ամե՛ն օր այստեղ եմ:

— Միրո՛ւմ եք ծովը:

— Ծո՞վը...— ասաց նա,— ի՞նչպես ասել ձեզ: Գուցե և չե՛մ սիրում. նույնիսկ երբեմն ատո՛ւմ եմ... բայց սովոր եմ... Մի տեսակ ապշության մեջ է ձգում ինձ այդ լեղի տարածությունը: Կարծես հիպնոսացնում է, թովում... Այսպես է: Անընդհատ և ժամանակավոր ծփումներ, նույն տեսակ՝ շառաչ... Ուրիշներին քնեցնում է, Անքուն մարդիկ գիտեմ, որոնք լավ քնել են ծովի կողքին: Ինձ—ո՛չ, նա անէացնում է, նյութականությունից աղատում, անմարմին է դարձնում... Ձեզ հասկանալի՞ է այդ:

— Հասկանալի է:

— Ավելի լավ: Հետո, երբեմն էլ ոգևորում է. այդ՝ ծովը, Տարածությունը, մեծությունն ու գունտգեղությունն է ոգևորողը. ինչ վերաբերում է նրա զայրանալուն ու մոնչալուն, այժմ այլև դառն ծիծաղ է առաջացնում իմ մեջ:— Միևնույնն է, մտածում եմ ես, քիչ հետո դա՛րձյալ պիտի գալարվես, կծկվես և քեզ շրջանակավորող ժայռերի ոտները լզես...

— Այո՛, բայց շատ լզելով՝ ժայռերին տապալում է ծովը:

— Շա՛տ... մինչև ե՞րբ սակայն... Օ՛հ, համբերություն չկա, ո՛չ համբերություն և ոչ էլ այդպես օձանման հաղթության գծածությունն... Ուզում եմ ասել, որ ամեն ոք չի՛ կարող օձի նման

սողոսկել ժայռերի ոտների մոտ, լզել նրան անընդհատ և այդպիսի ստորաքարշության միջոցով տանել հաղթանակը... Ա՛հ, կուզեի որ ըմբռնեիք այն, ինչ որ դժվարանում եմ ավելի նուրբ կերպով բացատրելու... Դուք հասկանո՞ւմ եք արդյոք... Ժայռերը դաժան ու անողորմ, և ոչ իսկ մի թիզ լայնացնել են ուզում ջրերի վանդակը. քրքջալի՜ր՝ պաշարել են նրանք ծովին և ստիպում են, որ նա լզե իրենց տղմոտ ոտները... Ու ծովը լզում է. մոնչում է, բայց լզում է. իսկ լզելը իբր կովի գենք համարել, չնայելով որ նա հիրավի ժայռեր է տապալում ու մաշում— լզելով ոչնչացնելը իբր հաղթություն հռչակել, պանծա՜լ նրանով... ո՛չ, այդ ես գտնում եմ չափազանց գարշելի... Եվ գերադասում եմ բոլորովի՛ն չկովել:

— Ապա ինչպե՞ս...

— Ոչինչ. լուռ, առանց տրտնջալու, առանց դեմքն իսկ կնճռելիս վերարկուով ծածկել գլուխը և մեռնել...

— Վերարկուով ծածկե՛լ գլուխը:

— Այո՛... Ծածկել գլուխը՝ չտեսնելու համար որևէ չարախնդաց դեմք...

— Ցավակցո՛ղ դեմք՝ ասացեք:

— Նույնի՛սկ այդ... ինչո՞ւ ցավակցություն, ի՞նչ բուժումն դրանից. կարո՞ղ է մեռնողին շունչ տալ այդ... Ո՛չ. երբ պիտի մեռնել՝ ուրեմն առա՛նց ցավակցությունների. մեռնել կտրուկ, առանց հիշելու, որ կարող էր ապրել, կուզենա՛ր ապրել...

— Արտառոց բաներ եք ասում: Բայց խորապե՛ս դառնացած, նույնիսկ իսկ տանջանքներից խելահեղ եղած մարդ եք երևում... խելահե՛ղ եղած, այո՛...

Հետո, երբ պահ մի լռել էի, վճռական կերպով նայեցի նրան և ավելացրի.

— Ասացե՛ք ինձ ձեր վշտերը... Չե՞ք ասի:

Ցնցվեց, դարձավ ուժգնությամբ դեպի ինձ, լուռ գննեց ակնարկս մի րոպե, հետո ոտքի ելավ և ասաց.

— Գնա՛նք:

Ապա երկա՛ր այլևս չխոսեց: Ընթանում էր կողքիցս, առանց շուրջը նայելու, ակնարկը սևեռած դիմացը երևցող լեռների ստվերագծերին: Կամ մտածում էր խորունկ վրդովումներով և կամ սաստիկ հուզվել վերաբացված վերքերովը, որի պատճառը ես եղա. խոսելու ուժ չէր գտնում:

Այդ լռությունը նեղում էր ինձ: Ուզում էի խոսեր, բա՛ց աներ սիրտը իմ առաջ: Շա՛տ բան ունեի ասելու նրան, հազիվ դիպվածը ներկայացել էր առանձին և երկար խոսելու. առիթը կար, եթե միայն պատասխաներ ինձ: Պետք էր վերջապես սիրտ տալ, կյանքի՛ բերել ալդ հուսաբեկ աղջկան, կյանքի՛ վայել լըր ներշնչել, հասկացնել ու համոզել, որ հուսահատությունը փոքրոգություն է՝ ինչ որ էլ պատահած լիներ իր կյանքում, ի՛նչ տանջանք ու վիշտ էլ որ կրած լիներ...

Հիրավի, մի՞թե չէր կարելի անել այդ. փրկել մի դժբախտ, բայց լա՛վ մարդու, որ ընկղմում էր աննպատակության սոսկալի դատարկի մեջ, խավար էր զգում շուրջը և զարհուրում էր ապրելուց: Չե՞ր կարելի միթե նորից զարթնեցնել նրա մեջ նո՛ր ձգտումներ, ոգևորող նո՛ր

նպատակներ, և կամ, գոնե կյանքի հաճույքները լիաբուռն վայելելու, էլի՝ և անվերջ սպասվելու՝ և չափ վայելելու մարմաջը:

Համոզված էի, զգում էի, որ աղջիկը մեռնել էր վճռել, զգվել էր կյանքից, գուցե և նրա բոլոր հաճույքներից, մանավանդ՝ հոգնել էր տանջվելուց, մարտնչելուց, հույս չունեի ապագայից, ոտքի կայան չունեի, բարոյական նեցուկի հասկացողությունը կորցրած՝ ոչ կռվան էր մնացել նրա համար և ոչ կառչելու շյուղ: Ջարդվել էր ժայռերի դեմ, ջարդվել էր նրա մեջ ամեն բան՝ հավատք դեպի գաղափարը, սերը դեպի մարդիկ և կամ որևէ հույս՝ դեպի արշայույսը...

Այդպես էր երևում ինձ Ադդան. մի քանի խոսք, և պատկերանում էր նրա տանջված հոգին, հանգստանալանեանալու ձգտող սիրտը:

Ոչ, պետք էր փրկել՝ նրան. կորզել ու հեռացնել անդունդի եզրից, ամուր հողի վրա կանգնեցնել, հույսեր ներշնչել, հավատքը վերականգնել և այդպիսով միջոց տալ սիրո վայելքները տենչալու, ապրելու...

Այդ իսկ մտածությամբ, որոշեցի իջեցնել նրա հոռետես տրամադրության վրա իմ սառը փիլիսոփայությաների կռանը, ներշնչել նրան ա՛յն միտքը, որ չպետք էր չափազանց ոգևորվել—հուսահատ հիպոթափումի չհասնելու համար, չպետք էր շատ երագել՝ զարթնումի դառն իրականությունից չտանջվելու համար... ներշնչել, որ այդպիսի մահը փոքրագություն է, և որ միմիայն թուլամորթ հոգիներն են, որոնց առատացնում են արտասուքը և փութացնում մահը՝ անզգայանալու, կռվից խուսափելու համար...

Համենայն դեպս՝ Ադդան երևի վճռել էր խոսել, սիրտը բանալ մեկին: Գուցե հենց նրա համար, որ ունենար իր անկասկածան փիլիսոփայությանը համամիտ մարդ: Համամտություն էր պետք նրան՝ երևի ջնջելու համար այն ետին վարանումը, որ ըստ երևույթին դեռ կասեցնել էր ապիս վճռական քայլը:

Երբ հասել էինք խիտ ծառերով եզերված մի ծառուղու, կոթնեց նա իոչոր մի տանձենու և ասաց խուլ ձայնով.

— կանգնեցե՛ք. ես ձեզ կպատմեմ իմ մտածությունները:

— Եվ ձեր վշտե՞րը:

— Նստենք մի տեղ:

Ընտրեցինք կանաչ մի թումբ: Նա նստեց բարձր, իսկ ես քիչ հեռու ակոսի մեջ:

Ու սկսեց պատմել: Կցկտուր, ցանուցրիվ, երբեմն դողդոջուն, մարող ձայնով, երբեմն սառն ու դառն ժպիտով, մեկ-մեկ՝ խանդավից շեշտով...

Պատմեց կարճ, կտրուկ և խիստ բառերով, առանց ոչինչ ծածկելու: Ջաղկո՛ւմ էր կարծես ինքն իրեն և ախորժ էր զգում այդ գանահարությունից:

Ոչինչ չհացրի, ո՛չ մի բառով չընդհատեցի:

Պատմությունը, իրավ է, սրտառույ էր, սոսկալի, բայց ո՛չ տարօրինակ: Միջավայրը և ժամանակը ջնջում էին ամեն արտասովորություն՝ եղածի մեջ:

Ուսանողուհի՝ կարողացել էր վերջապես ազատ վայելել այն մեծ, անձնագոհ սերը, որ ուներ նա դեպի իր մանկության ընկեր երիտասարդը: Անունը պետք չէր տալ: Ուժեղ բնավորության

տեր, աշխույժ և խելոք մի տղա էր դա, որին Ադդան պաշտում էր որպես աստծո և հավատում էր: Նրա հետ միասին էր, որ մտել էր գաղափարական գործունեության մեջ, տեսել էր գյուղացու զրկանքը, բանվորի հարստահարվելը, կանանց պոռնկությունը և մանուկների սոցիալությունը... Տեսե՛լ էր և նվիրվել այդ թշվառներին սփոփելու, այլև գիտակցության ու բողոքի տանելու գործին...

Ի՞նչ հարկ երկարել: Պարզ էր: Եկել էին փայլուն, կրակե՛ օրեր, հրդեհը ծայր առած բոցեր էր տարտղնում ամեն ուղղությամբ: Ջահը ձեռքին և քրտնաթոր՝ վազել էին նրանք՝ կրակը տանելու քաղաքից քաղաք... Եվ ընկել էին նման շա՛տ շատերի... Երիտասարդին դեմ էին ավել մի լապտերի պյունի և գնդակահար՝ փռել սալահատակի վրա, իսկ իրեն՝ Ադդային, բանտից բանտ, որջից որջ լլկել էին ու տանջել խոնավ գետնի, մութ խորշերի մեջ անոթի, ենթակա կոպիտ վարմունքների... Հետո մի գինարբու մարդ, որ իշխանություն ուներ գաղափարները հալածելու, ումով բռնաբարել էր նրան... ձեռքերը կապել տվել ու բռնաբարեք...

Հիվանդացել էր, տարել էին հիվանդանոց, կանչել մորը: Հետո, կամենալով անշուշտ գինարբու մեծի վարմունքը ծածկել մի կերպ, Ադդային ազատել էին, ծնողներին հանձնել և հրամայել, որ իսկույն հեռացնեն դեպի հարավ: Ու տարել էին դեպի հարավ, բայց ո՛չ դեպի հայրենիք: Բռնաբարությունը ունեցել էր հետևանք: Ծնել էր զավակ: Ո՛չ, տեսնել չէ՛ր ուզում նրան: Զգիտեր ի՞նչ եղածը և ո՞րտեղ եղածը Երևի մայրը թողել էր անբախտին մի հեռու տեղ:

Այդ չէր ամենը, սակայն: Հայրենիք գալով, Ադդան երևան էր հանել և մի ուրիշ սոսկում, մի ուրիշ զարշանք:

Երիտասարդը, որին նա պաշտել էր և որի մեռնելուց հետո ապրե՛լ չէր կամեցել — այդ իդեալիստը, ո՛չ միայն հարաբերություն էր ունեցել Լիզայի հետ, այլև Ադդայի հետ եղած ժամանակ, պահպանելիս էր եղել սիրային ջերմ նամակագրություն այդ զարհուրելի աղջկա հետ: Զարհուրելի, որովհետև երիտասարդը նրա չորրորդ, թե՛ հինգերորդ սիրեկանն է եղել... միաժամանակ...

Օ՛հ, բազմայրո՛ւթյուն, շա՛տ ամուսին ունենալ... Ինչո՞ւ ոչ, երբ տղամարդը կարող է լինել բազմակին, ունենալ միաժամանակ երկու, երեք կին, երեք սիրուհի, այլև հանդիպա՛ծ կինը...

Այդպես էր: Իր կուռքը գրում էր տոփոտ, էրոտիկական այնպիսի՛ նամակներ Լիզային և ստանում է եղել այնպե՛ս կրքոտ, այնքան պազշոտ և երբեմն էլ խենեշ արտահայտություններով լի երեսներ, որ նա, Ադդան, երբ սկսել է կարդալ նրանց—զգացել էր իրեն որպես ենթակա՝ անօրինակ մի մղձավանջի... Եվ այդ նամակները դրվել են ու ստացվելը այն ժամանակ, երբ ինքը—Ադդան, երջանիկ զգալով իր սիրեկանի գրկում, համոզված է եղել, թե դեռ քի՛չ է սիրում իր կուռքին, իր աստծուն և թե հարկավոր էր մեռնել նրա համար, ապացուցելու, որ արժանի չէ՛ր նրան, որ զոհվե՛լ էր ուզում նրան...

Ա՛հ, միամի՛տ հիմարություններ և մարդկային անհատա՛կ կեղծություն, որ մի անգամով փշրել է նրա մեջ և՛ հավատք, և՛ սեր, օր մի հարվածով խստացրել է նրա կրած տանջանքները, շեշտել է նրանց այրվածքները: Որովհետև, երբ մարդ կորցնում է իր ետին ապավենը՝ անցյալից մնացած երջանկության հիշատակը, երբ մարդ ապացույցն ունի, որ այդ հիշատակն անգամ զարշելի է և նողկալի, այն ժամանակ անեությունն է ցանկալին, որովհետև կրած բոլո՛ր տանջանքները վերանորոգում են իրենց մրկող, իրենց խարանդոկ այրվածքները...

Սիրել այդպե՛ս ու խաբված լինել վատաբա՛ր, կորցնել դեպի կյանքը ունեցած հաճույքները, զարշանք ու ստորացումն զգալ անընդհատ իր մարմնի վրա և այն հրեշավոր հպումների

հիշողության տակ երազների մեջ անգամ ցնցվել... Օ՛հ, չափազանց շատ են դրանք՝ մի քանի կյանք իսկ ջնջելու համար...

Կար և մի ուրիշ բան, դա այն հուսախաբ հիասթափությունն էր, որ լրացնում էր պակասը, ջնջում էր նրա մեջ՝ կյանքից որևէ հույս ունենալու ետին հաճույքը:

Այստեղ Ադդան լռեց և ոտքի ելավ:

— Ո՞րն է այդ,— հարցրեցի ես,— հիասթափություն ինչի՞ց:

Նայեց ինձ, կարծես տարօրինակ գտնելով, որ չհասկացա: Հետո նշան արավ քայլելու և ասաց.

— Հիասթափություն միջավայրից... Անդրադարձե՛ք մեկ մեր շրջապատի վրա... Լուռ ինչպես անապատ, անշարժ՝ որպես ճահիճ. ո՛չ միայն անշարժ, այլ հետզհետե գարշահոտ և լի գեռուներով. երեկվա մեր սավառնող բազեները այսօր ճախնուտների մեջ են իրենց փորը կշտացնելու իջել... Մեծանում է անապատը մի՛ կողմից, ճահիճը՝ մյուս: Ամեն՝ն մեծություն փշրվել է և թխլիկ քաղքենիներ գոյացել. նույնիսկ մտավորականության մեջ կազմվել է մի գարշելի բուրժուականություն, որ իր ճանկերի մեջ լղպորում է ամեն միտք, ամեն թռիչք... Ամեն ոք քայլում է մենակ. կամ ինքն իր մեջ ամփոփված՝ որպես ջրակույտերի կողքին մի ոտքի վրա կանգնած երկարակտուց արագիլ, և կամ, բողոքի ամեն՝ն մտադրություն բանադրանքի տված, լիբերալիզմի բազմաներկ դրոշն է բռնահարում ու նրանով բարոյախոտում...

— Դուք իսի՛ստ եք:

— Բայց ճշմարիտ եմ... Չկա՛ մեծ շնչով առեցուն այն շքե՛ղ երիտասարդությունը, որ պատմության մեջ գիտե՛նք նոր էջեր բանալ. չկա՛ն փորձառու հասակավորների այն երկաթե լուրջ ցնցումները, որոնք հասարակական կյանքը գիտեն մաքրել ամեն աղտեղությունից և ոչխարային մտավախությունից... Չկա ո՛չ մեկը. այժմ ամեն ոք ճգնում է ապացուցել, որ ինքը եղել է և կա բարեհույս ավելի՛ քան ամեն բարեհասություն. ամեն ոք կերդվի ձեզ, որ խոնավ չե՛ օդը, խավար չե՛ շրջապատը, մոայլ չե՛ երկինքը... Կգտնեք նույնիսկ հայհոյողներ լույսին, գովաձայնողներ՝ ամեն գարշանքի...

— Մի՞թե այդ բոլորը ձեզ հետաքրքրում է,— ասացի ես: Հետո զգալով, որ կարող եմ վիրավորած լինել այդ հարցումով, ավելացրի.— Ներեցեք, սակայն ինձ թվում է, որ ձեր սեփական տանջանքները շա՛տ ավելի մեծ են:

— Այո՛... սակայն ահա իմ մտածությունը: Մարմինս ու սիրտս զգվեցնում են ինձ. փորձեցի ստուգել, թե արդյոք չե՞ր կարելի գնալ մեռնելու հանուն մի լավ գաղափարի. գնալ գլխովին նվիրվելու մի լավ, լուսարար, փրկարար գործի, մոռանալ անձս, տանջանքներս, համառ ունակությունս և անձանձիռ զոհողություններով նետվել հոսանքը բերող աշխատություններին... Ա՛յդ էր մնում միայն ոգևորող, այդ էր մնում իբր նպատակ. ուսումնա շարունակել չէի ուզում և սիրտ չկար... Ինչո՞ւ, ավելորդ չե՞ր... Ի՞նչ փույթ իմ լլկված անձը այլևս... Որոշեցի վերանորոգել հարաբերությունս հին, գաղափարակից գործիչների, ընկերներիս հետ... Ճանաչո՞ւմ եք դուք Մերյոժային:

— Լիզայի եղբո՞րը:

— Այո: Հին, աշխույժ գործիչներից է:

— Չի երևում այդ:

— Անշուշտ... Այդպես չէր այն օրերում: Այժմ նա, մայրաքաղաքում եղած ժամանակ, ռոճիկ է ստանում զանազան մթին տեղերից... Մայրը շատ դրամ չունի: Տղան սիրում է թղթախաղ և կանայք: Մի քանի սիրուհիներ ունի:

— Այդ դուք հաստա՞տ գիտեք:

— Գրել է ինձ իմ ընկերուհիներից մեկը և զգուշացրել: Հայտնի է ամենքին այնտեղ... Բայց կան և ուրիշներն էլ այդ «հին հերոսներից»: Ով չի՝ կարողանում այդպես հեշտությամբ ծիծաղել մեր քթին — նա ընտրում է ուրիշ տեսակ անկումն: Նրանցից մեկը, օրինակ, գինետների սեղանների տակն է որոնում իր կորցրած գաղափարները. երկրորդը ամուսնացել է, գործարանատեր դարձել և տրամագծորեն գործում է այն մտքերի հակառակ, որոնց համար նա կոկորդն էր պատռում և պատնեշներ էր կառուցում... Բայց ի՞նչ հարկ երկարել: Ինձ ծաղրեցին, երբ ես դիմեցի մի քանիսին՝ հայտնելով ցանկություններս: Խո չէի՞ գժվել. պետք էր զգույշ լինել այդպիսի նամակներ անգամ գրելուց: Է՛հ, խելքս ո՞րտեղ էր, չէի՞ տեսնում միթե, որ մարդիկ ապրել են ուզում, բռնությունից օգտվել, կյանքը լիաբուռն վայելել և այլևս «Հիմարություններ» չանել... վայելի՛ր դու էլ կյանքը, սիրի՛ր, ապրի՛ր, կոխի՛ր ամեն բարոյականություն. ի՞նչ բարոյականություն, հիմար խո չէի՞, կինը եղել է հանձնվելու և սղամարդը՝ առնելու համար, ահա կյանքի ամբողջ միտքը, էությունը. դրանից դուրս՝ ոչինչ: Վայելք սիրո, միմիայն վայելք՝ իր ամենաբուռն տեսակներով... առա՛նց քաշվելու նույնի՛սկ պարծենալով, Բարձրագո՛ւ չ...

Եվ Ադդան լռեց: Հասել էինք անտառի վերջին, այժմ մարգագետիններն էին սկսում: Ճանապարհինս անցնում էր նրանց միջով:

Սկսեցի խոսել ե՛ս: Ջանացի Ադդային մխիթարել, հույսե՛ր տալ, հորդորել որ մոռանա անցյալը, թողնի՛ երազները, հաշտվի այն մտքերի հետ, թե կյանքի մեջ և՛ ճահիճներ կան, և՛ ջինջ աղբյուրներ, և՛ անապատ կա, Բայց և անուշաբույր ծաղկալից Բարձրություններ: Ճգնեցի ապացուցել նաև, թե ամենքը խաբեբա չեն ու տոփամոլ ամեն ազնվություն ծաղրելու չափ:

Մի խոսքով ամեն ջանք ու պերճախոսություն գործ դրի ապացուցելու, որ խավարը մշտատև չի՝ կարող լինել և որ արշալույսը վաղ թե ուշ՝ անշուշտ պիտի ծագեր: Իսկ ինչ վերաբերում է այդ «հերոսների», նրանք այժմ էր, որ իրենց սեփական գույնն էին ցույց տալիս, եղել են նրանք կե՛ղծ: Ուրախ պիտի լինել, որ ետադարձ շարժումները դիմակազերծ են անում այդպիսիների՝ նոր փորձանքներից ազատ պահելու համար ապագա գործունեությունը... Չպե՛տք էր երբեք հույսը կտրել: Չե՛ որ կային Բարձրություններ, մարդիկ կարող են ցրվել, մանրանալ, Բայց գաղափարը խո չի՞ մեռնում... եթե կան Բարձրություններ, ուրեմն և նրանցից ելնող ջրերը անշո՞ւշտ պիտի հոսանք կազմեն... Հոսանքը նոր ուժեր կծնեցնի. ահա այդ հոսանքին և այդ նոր ուժերին պետք է սպասել ակնդետ...

Լսում էր ինձ Ադդան, առանց առարկելու, առանց նայելու: Վերջացնելուցս հետո՛ էլ ոչինչ չխոսեց, Բայց նկատեցի, որ դեմքի ոչ մի գիծը չխաղաց:

Չէր հավատում. չէի կարողացել համոզել: Անշուշտ, նոր չէին և ոչ էլ ազդու՝ իմ մխիթարությունները, ես ինքս գտա նրանց բավական ծամծամած մտքեր, որոնք միալար կրկնված այժմ այլևս ձանձրացնում են և երբե՛ք համոզում:

Հասել էինք իրենց տան առաջ: Մեղմեցի պարզած ձեռքը:

— Չտեսնվե՞նք այլևս,— հարցրի:

— Ինչո՞ւ ոչ,— ասաց նա:— Շնորհակալ եմ, որ ցանկացաք հուր ներշնչել ինձ:

Բաժանվեցինք: Երբ մի քայլ էինք արել, հանկարծ ծովի վրայի տեսիլքը միտս եկավ: Չգիտեմ ինչո՞ւ՝ մեքենաբար կանգ առա: Կարծես մի բան էի ուզում հարցնել Ադգայից:

Նա էլ տեսավ կամ զգաց կանգ առնելս: Սպառեց դռան մոտ և հարցրեց. — Ուրիշ ասելիքներ ունե՞ք:

— Ասելիքներ... Ո՛չ... բայց այո ... Ասացե՛ք, խնդրեմ, դուք չե՞ք պատմել ինձ և կամ չգիտե՞ք արդյոք մի այդպիսի պատկեր, ծով, ծովի վրա մի կին՝ հերարձակ, ձեռքերը գլխի ետևը դրած...

— Ինչպե՞ս չե՞,— ընդհատեց նա,— բայց ո՛չ թե ծովի վրա, այլ ծովի ա՛փին... Ստինքներից մինչև ոտները մի ճերմակ երկար պատմուճան, դեմքը՝ բարձր, կուտակ ամպերին, որտեղից իջնում է լույսի մի լայն շառավիղ... Ես էլ երկար նայեցի նրան... Կգտնե՞ք դուք Լիզայի սենյակի պատին, ճիշտ այն լուսամտուտի դիմաց, ուր մի օր նստեցինք օրիորդի նվագը լսելու համար...

— Ահա՛, իրա՛վ որ... Շնորհակալ եմ... Բայց մի՞թե այդ կինը նման է ձեզ...

Նայեց ինձ ժպտուն և ասաց.

— Ի՞նձ... Չգիտեմ, ճշմարիտ... Գուցե՛... Ստուգեցե՞ք մի անգամ ևս...

Հետո գլխով բարևեց, նորից ժպտաց ու գնաց:

Ը

Այնուհետև դարձյա՛լ երկար ժամանակ չհանդիպեցի ես Ազգային: Ծովափին կամ լողարանների վրա նա չէր երևում: Ո՛չ իսկ գահավանդների վրա, թեև այնտեղ գնացածս ժամանակ քանի՞ ցւ ես պրպտեցի յուրաքանչյուր մատչելի բարձրություն, յուրաքանչյուր ծառախումբ: Վարպետությամբ հարցրի Սերյոժային, նույնիսկ Լիզային: Ադդան Գելենջիք էր. երբեմն երևում էր այս-այն տեղ, բայց ընդհանրապես տնից սկսել էր. սակա՛վ դուրս ելնել:

Մի քանի անգամ մտածեցի գնալ տեսության, բայց համարձակություն չունեցա, չկա՛ր առիթ, հրավեր չէի ստացել:

Ինչ վերաբերում է Լիզային, կամաց-կամաց մեր նախկին կատակածն մտերմությունն էլ սառեց: Այլևս քի՛չ էր ուշադրություն դարձնում ինձ վրա: Պատճառ կար: Դրացի ամառանոցն էր եկել մի սիրունատես և հարուստ երիտասարդ: Երևի Լիզան նրա գլուխը դարձրել էր: Մարդը գրեթե ամեն օր զբոսանքների էր հրավիրում ամբողջ ընտանիքին, մեկ-մեկ է՛լ երկու ուսանողներին: Մի օր կառքով էին գնում Ջանխոտ, մյուս օր՝ շոգենավով, երրորդ օրը նավակներով պտույտի էին ելնում ն այդպես անվերջ: Նսեմացել էի ես: Ասենք ի՛նքս էլ դեմ չէի դրան: Այդ երիասարգների ընկերակցությունը չէր գրավում ինձ:

Այնպես որ, երկրորդ ամիսը արդեն մնացել էի բոլորովին մենակ, թափառում էի ծովի եզերքները ամեն ուղղությամբ, անտառ ու պուրակ չէի թողել, որ ոտնատակ տված չլինեի: Մինչև իսկ դիմացի լեռան կետը բարձրացա մի օր և վերադարձա, այլև այցելեցի ֆրանսիական հեռավոր ծովափնյա գործարանը, ուր կրաղյուս էին պատրաստում ն խոշոր շոգենավերով արտահանում:

Այլևս տեսնելու բան չէր մնացել: Միևնույն տեղերը գնալուց զզվել էի, լողանալուց էլ ձանձրացել, կարդալուց էլ:

Վերջերում սակայն, գտա փարոսի մոտերքը կառուցված մի կեռ գետնափոր հյուղ, ուր ապրում էր մի ծերունի տաճիկ ձկնորս:

Ինքնատիպ, կյանքի դառնություններից լա՛վ կրթված ու փորձառու դարձած այդ արևելցին հետաքրքրեց ինձ: Հաճույք էր պատճառում նստել նրա կողքին՝ հյուղի հովանու տակ և լսել:

Երկու հոգի էին՝ հայր և որդի: Ամեն տարի այդ ամիսներում գալիս էին՝ հյուղը նորոգում, ձուկ էին բռնում և տեղն ու տեղը վաճառում, այդպիսով քիչ գումար էին ունենում և տուն վերադառնում:

Գրեթե ամեն օր այցելում էի նրանց, մանավանդ երեկոյանները: Հագնում էի վերարկուս ծովից փչող հովից պատսպարվելու համար, իջնում էի ծովափը և ժամերով նստած մի ժայռի վրա, դիտում էի, թե ի՛նչպես հայր ու որդի գցեր էին տնկում ջրի մեջ շեղակի ուղղությամբ, հետո մեծ թոռը տանում դեպի ծովի խորքը, լարում ծովաբերանի առաջ և չվանը բերում՝ խրճիթի մոտ խփած ցցին կապում:

Այդ գործողությունը տևում էր մի քանի օր: Հետո սկսվում էր ձկնորսությունը, որ տեղի էր ունենում առավոտը լուսաբացին: Հրճվանքով ներկա էի լինում, երբ թոռից ափի վրա էին շուռ տալիս և կամ նավակի մեջ՝ բազմաթիվ փոքրիկ, ոստոստուն, արծաթափայլ ձկներ:

Երբեմն նստում էի ծերունու և որդու հետ նրանց նավակը և գիշերով սահում–գնում էինք մինչև ծովի բացը, ուր որսորդներն իրենց ուռկանն էին հարդարում, ամեն կողմից գնում և կամ կամաց-կամաց հավաքելով՝ պատրաստվում էին դուրս քաշել:

Ուռկանի ժողովելը տեղի էր ունենում առավոտը շատ շուտ՝ լուսադեմին, երբ արշալույսը գունավորում էր ծովի հորիզոնը և լեռների գագաթները:

Ծովի բացը, հեռուն, հետզհետե շառագույն ու մշուշոտ, ջրերը գողտրիկ նագանքներով և ծփանքներով համընթաց գալիս էին հավելելու ծովի մեջ, հետո նորից, վետ-վետ ծավալումներով աջ ու ձախ էին սփռվում և գնում էին նետվելու դեպի ափերը:

Եվ մեր նավակը երբեք այդ ծալքերի մեջ ընկած, մեծածուփ շարժումներով ետ ու առաջ էր սահում՝ ղեկավարված ծերունու ձեռքով:

Սկզբներում ո՛չ մի անգամ բաց չէի թողնում, իսկ հետո շաբաթը գոնե մի օր անշուշտ, շուտ զարթնելով, հասնում էի՝ ձկնորսներին ընկերանալու նրանց նավակի մեջ, ուր սակայն անգործ ու անշարժ նստած՝ միմիայն հորիզոնն էի դիտում և կամ ծերունու շարժումներին հետևում:

Այդպիսի մի թարմ առավոտ էր ահա, որ երբ ծոցի մեջ կանգնեցրած վերջին ցցիցն սկսելով՝ ժողովում էին ուռկանի շուրթերը, հանկարծ որդին թողեց գործը, ուղղվեց մակույկի մեջ, մի ինչ-որ բառ աղաղակեց, և հայր ու որդի մեկե՛ն թողած ամեն ինչ, անշարժեցրին նավակն ու ակնարկները սևեռեցին դեպի ծովը:

Ե՛ս էլ նայեցի: Բավական հեռուն, ջրի երեսին ծփում էր ինչ-որ խոշոր սև բան: Կարծես կոճղ լիներ և կամ նման առարկա:

Մոտենում էր համր ու մեծ շարժումներով: Ձկնորսների երկարատև սևեռուն հայացքը սկսեց վրդովել ինձ:

— Ի՞նչ է այն... — հարցրի վախեցած:

— Խեղդված մարդ է,— ասաց որդին:

Խեղդված մա՞րդ... Այդ ջրերի տատանումների վրա օրորվող առարկան ուրեմն մի մա՞րդ էր, մի թշվառ, որ գուցե լողանալիս խեղդվել էի կամ ո՞վ գիտե ուրիշ ինչպիսի արկածի գոհ էր եղել...

Սոսկումը կրծքումս, ջղային դողի ձեռքն ընկած նորից, թոթովեցի:

— Մա՞րդ... Բայց ո՞վ է, ճանաչո՞ւմ եք:

— Չի՛ ճանաչվում,— ասաց որդին,— բայց կարծես մեզնից մեկը լինի, ձկնորս...

— Ուրիշ ո՞վ կլինի,— խոսեց դառնությամբ հայրը,— մեր բոլորիս վերջը այդ չէ՞:

Դառնությամբ ասված այդ խոսքը բոլորովին չհանգստացրեց ինձ: Ակնարկս լարված՝ ճգնում էի որոշել առարկայի գծերը: Ինչ-որ ուռուցիկ բան էր երևում ջրի վրա, բայց դեմք չկար դեռնա:

Անձկությամբ սպասեցինք: Լույսը սկսել էր լավ բացվել, մշուշը ցրվում էր: Հանկարծ որդին հորը դարձավ ու ասաց տաճկերեն.

— Նայի՛ր, հա՛յր, կարծես կին լինի:

— Կի՞ն...— ճչացի ես ջղայնորեն և սարսափով,— ասացիք կի՞ն:

— Այո՛,— հաստատեց ծերունին,— կին է, երիտասարդ կին:

Նույնիսկ երիտասա՛րդ... Արդեն լավ տեսնում էին այդ ձկնորսները, իսկ իմ աչքերը մթագնում էին:

Եվ, սոսկալի՛ բան՝ կայծակի նման կիզիչ ու արագ՝ մի այնպիսի ցնցում անցավ մարմնովս, որ սրտիս բաբախումը մի վայրկյան կանգ առավ կարծես: Խեղդիչ անձկություն, աննկարագրելի ճմլումն կսկծեցրեց հոգիս...

Արդյոք հիմա՞ր էի, ո՞վ ներշնչեց ինձ այդ միտքը, ինչո՞ւ, ո՞ր տեղից...

— Մո՛տ գնանք, մո՛տ գնանք,— կանչեցի ես ահավոր ձայնով ու խելահեղ,— մղե՛ք այն կողմը նավակը, ազատե՛նք թշվառին, գուցե դեռ շնչում է՝ կենդանի է...

Ծերունին ինձ նայեց զգայուն դրությունս հասկացողի արգահատանքով, գլուխը ցնցեց և ասաց տխուր.

— Ավա՛դ, ուշ է արդեն. երեկ գիշերվանից սկսած՝ ջրի մեջն է. նայի՛ր...

... Ու պառկած էր նա, այդ դժբա՛խտ կինը, ընկա՛ծ մեջքի վրա, կապույտ քողի նմանող ջրի նուրբ շերտի տակ. մազերը ծովային կանաչավուն ճապաղ խոտերի խառնուրդի հետ փռվել էին գլխի շուրջը և դեմքը գունատ ու արձանացած, կապույտ աչքերը գրեթե անբիթ՝ ուղղված անորոշ անհունության, թողել էր այլևս ամեն վիշտ և հիշողություն, հավիտենապես ազատվել իր մեծ տանջանքների հոգեմաշ անդրադաձումներից, ու չէ՛ր կամեցել գռեհիկ

կերպով ապրել՝ վայելելու համար անասնային, բուսական այն կյանքը, որի գոհն էր եղել ինքը...

Ադդան էր: Կյանքը խճճել էր նրան իր ոստայնի մեջ, ծծե՛լ էր կենսական բոլոր նյութերը և այժմ դուրս էր նետում անողոք պաղարյունությամբ:

Կյանքը, միջավայրն ու ժամանակը...